

**KADA LIETUVOJE BUVO DAUGIAU
DEMOKRATIJOS?
PIRMOSIOS IR ANTROSIOS
LIETUVOS RESPUBLIKŲ
POLITINIŲ REŽIMŲ Palyginimas¹**

ZENONAS NORKUS

Straipsnyje pateikiamas diachroninis kiekybinis Pirmosios (tarpukario; LR I) ir Antrosios (dabartinės; LR II) Lietuvos Respublikų politinių režimų palyginimas, papildomas jų sinchroniais palyginimais su gretimų šalių politiniais režimais. Palyginimui naudojamas suomių politologo Tatu Vanhaneno duomenų rinkinys ir demokratijos indeksas (literatūroje vadinamas Vanhaneno indeksu, VI), kurio reikšmę apibrėžia rinkėjų dalyvavimo rinkimuose ir konkurencijos rodiklių sandauga. T. Vanhaneno duomenys patikslinami, atskleidžiamos ir ištaisomos juose esančios faktinės klaidos, kritikuojamos skaičiavimuose naudojamos prielaidos. Skaičiuodamas VI reikšmes tarpukario Lietuvai, T. Vanhanenas naudoja netikslius 1920–1923 m. Lietuvos demografinės ir balsavimo statistikos duomenis, ignoruoja III Seimo rinkimus 1926 m. ir IV Seimo rinkimus 1936 m. Dėl to jo apskaičiuotos šio laikotarpio VI reikšmės yra per mažos. Skaičiuodamas VI reikšmes LR II, T. Vanhanenas naudoja netikslius duomenis apie 1990 m.

¹ Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (projektas Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-010).

Zenonas Norkus – Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Sociologijos katedros profesorius (el. paštas: zenonas.norkus@fsf.vu.lt).

© Zenonas Norkus, 2012

Straipsnis įteiktas redakcijai 2012 m. rugsėjo 5 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2012 m. rugsėjo 20 d.

rinkimų į Atkuriamąjį Seimą rezultatus ir padaro šiurkščią klaidą, laikydamas LR II parlamentine, o ne pusiau prezidentine respublika. T. Vanhaneno rezultatai papildomi konkurencijos ir dalyvavimo 2001–2009 m. laikotarpio rodiklių skaičiavimais. Patikslinus duomenis ir skaičiavimus aptinkama, kad VI reikšmės 1920–1925 m. laikotarpiu nebuvo mažesnės už VI reikšmės 1990–1995 m. ir kad 1926 m. VI reikšmės prilygsta didžiausiems LR II rodikliams. Dalyvavimo rodikliai visuose ketveriuose LR I vykusiuose laisvuose Seimo rinkimuose buvo stabiliai dideli, o LR II nuosekliai mažėja. 1926 m. VI rodiklis Lietuvoje pasiekė kitų Baltijos šalių lygį. Skaičiuojant procentine balsavusių į sąrašus įrašytų rinkėjų dalimi, tais metais įvykusiuose rinkimuose į III Seimą buvo pasiektas absoliutus dalyvavimo rekordas visuose Lietuvoje vykusiuose laisvuose visuotiniuose rinkimuose (balsavo 86,4 % rinkėjų; apie balsavimą 1920 m. Steigiamojo Seimo rinkimuose, kur dalyvavimas galėjo būti dar aktyvesnis, patikimų duomenų nėra). Šie ir kiti palyginimai padeda išsiaiškinti, kad Vanhaneno indeksas matuoja ne liberalios, bet rinkiminės demokratijos lygį. Liberalioji demokratija tarpukario Lietuvoje gyvavo tik penkis mėnesius 1926 m., kai buvo panaikinta nepaprastoji padėtis („karo stovis“), o LR II jau nuo 1996 m. konsolidavosi. Tačiau dideli dalyvavimo rodikliai visuose tarpukario rinkimuose (įskaitant nelaisvus ir nesąžiningus 1936 m. IV Seimo rinkimus) leidžia užginčyti įtakingą nuomonę, kad tarpukario Lietuvos visuomenė buvo visiškai nesubrendusi demokratijai. Nors galima abejoti jos branda liberaliajai demokratijai, ji priėmė ir vertino rinkiminę demokratiją. „Seimokratinio“ laikotarpio LR I rinkiminės demokratijos lygis iš esmės nesiskiria nuo LR II lygio ir net jį viršija, tačiau LR II pranoksta LR I liberalios demokratijos lygiu, kuriam išmatuoti Vanhaneno indeksas netinka. 1936–1939 m. laikotarpio matavimas Vanhaneno indeksu leidžia tuometiniame dekoratyviniame parlamentarizme išryškinti nefiktyvius rinkiminio režimo elementus, kurių išlikimą lėmė tarpautine sutartimi įteisinta Klaipėdos krašto autonomija.

Įvadas

Kiekvienais metais, priartėjus didžiųjų valstybinių švenčių datoms (vasario 16 d. ir kovo 11 d.), Lietuvos žiniasklaidą užplūsta banga publikacijų, kurių autoriai lygina tarpukario Lietuvos (Pirmosios Lietuvos Respublikos (LR I arba Kauno Lietuvos) ir atkurtosios Antrosios Lietuvos Respublikos (LR II arba Vilniaus Lietuvos) pasiekimus. 2012 metų kovo mėnesį, kai Vilniaus Lietuvai sukako 22 metai (tiek, kiek iš viso gyvavo tarpukario Lietuva), „Veido“ žurnalas tam netgi paskyrė specia-

lų numerį². Kitaip nei žurnalistika ir eseistika, kuriai rūpi bendri ir ne labai apibrėžti klausimai (pvz., kada „Lietuvoje buvo geriau“ – dabar ar „Smetonos laikais“?), mėginimas įvykdyti šį užsakymą mokslinio tyrimo priemonėmis verčia skaidyti visuomenės domėjimosi objektą į dalis, pradedant darbą nuo kuo siauriau ir tiksliau suformuluotų tyrimo klausimų.

Savaime suprantama, kad politologinio žurnalo puslapiai geriausiai tinka LR I ir LR II politiniams režimams palyginti. Gali pasirodyti, kad tai trivialus uždavinys: LR II – liberalioji demokratija, o LR I – autoritarinis režimas, štai ir viskas. Iš tikrųjų taip nėra, nes autoritarizmas Lietuvoje įsigalėjo tik po 1926 m. Taigi, kodėl nepalyginus LR I demokratijos rodiklių iki 1926 m. su LR II demokratijos rodikliais? Sumanymas lyginti LR II demokratijos rodiklius su bajorų demokratijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje (po Liublino unijos) rodikliais tikrai būtų nevykęs. Bet nėra jokio pagrindo aprioriškai daryti prielaidą, kad LR I ir LR II politiniai režimai yra nepalyginami. Ir pusiau prezidentinė LR II, ir parlamentinė LR II iki 1926 m. reprezentuoja tą patį modernios demokratijos kaip nacionalinės valstybės politinio režimo tipą.

Čia nevalia pamiršti, kad pati LR II buvo atkuriamą kaip restitucinė LR I taša – jos tarptautinės bendruomenės paveldėtoja. Tiesa, nors atmintiną 1990 m. kovo 11 d. vakarą trumpam (kokiam pusvalandžiui) ir buvo atnaujintas 1938 m. gegužės 12 d. LR Konstitucijos veikimas (buvo svarstoma ir alternatyva grįžti prie 1922 m. rugpjūčio 6 d. Konstitucijos)³, dabartinė Lietuva, kitaip nei kaimynė Latvija, kuri tebegyvena pagal papildytą demokratinę 1922 m. konstituciją ir nuo tų metų skaičiuoja savo seimus, tvarkosi pagal konstituciją, kuri skiriasi nuo visų trijų (1922, 1928 ir 1938 m.) LR I konstitucijų. Kad nebūtų nesusipratimų, pakaks priminti, jog politinis režimas yra kitokio plano

² Žr. „Dvi Lietuvos. „Veidas“ lygina Pirmosios ir Antrosios Lietuvos Respublikos 22 metų raidą“, *Veidas*, Nr. 10, 2012 m. kovo 5–11 d.

³ Žr., pavyzdžiui, Laurinavičius Č., Sirutavičius V., *Lietuvos istorija*. 12 t. 1 dalis. *Sąjūdis: nuo „persitvarkymo“ iki kovo 11-osios*, Vilnius: Baltos lankos, 2008, p. 524–533.

(ne teisinė, o politologinė) sąvoka, nes demokratijos būklę matuojantys indeksai atsižvelgia ne vien į konstitucijose įrašytus dalykus⁴.

Lyginsime ne dabartinę LR Konstituciją ir tris LR I konstitucijas (toks palyginimas – konstitucinės teisės specialistų uždavinys)⁵, bet būtent politinius režimus. Tas palyginimas bus kiekybinis, nors jo pagrindu bus daromos kokybinės išvados⁶. Savaiame suprantama, kad diachroninis LR I ir LR II palyginimas bus papildomas sinchroniniais palyginimais su jų amžininkėmis. Įdomu juk ne tik sužinoti, daugiau ar mažiau demokratijos dabartinėje Lietuvoje, palyginti su ikismetonine „seimokratine“ Lietuva, bet ir ar Lietuva iki 1926 m. perversmo buvo mažiau (daugiau) demokratiška už savo kaimynes? Toliau, argi neįdomu išsiaiškinti, ar autoritarinis režimas Lietuvoje buvo griežtesnis, ar švelnesnis, palyginus su kitomis ano meto nedemokratinėmis šalimis? Kadangi visko aprėpti viename straipsnyje neįmanoma, abiejų sinchroninių palyginimų ratą apribosime Europos šalimis.

Tačiau kaip toks kiekybinis palyginimas įmanomas? Viena paskutinių trečiojo–ketvirtojo dešimtmečių tarptautinės politikos realijų yra Ronaldo Reagano prezidentavimo laikais JAV inicijuotas demokratijos sklaidos (angl. *democracy promotion*) vėjus, kuriame dabar dalyvauja ir Lietuva. Šio vėjus tikslams tarnauja duomenų rinkiniai ir indeksai, kuriuos pasitelkus vykdomas globalus demokratijos būklės monitoringas⁷.

⁴ Žr. Laurėnas V., Šerpėtis K., „Sąvokų *politinė sistema* ir *politinis režimas* analitinis potencialas“, *Politologija* 2 (58), 2010, p. 97–124.

⁵ Teisininkai yra išleidę daug vertingų veikalų, nagrinėjančių Lietuvos konstitucinės teisės raidą, kuriuose pasitaiko įdomių palyginimų su kitų šalių konstitucijomis. Žr., pavyzdžiui, Maksimaitis M., *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija (XX a. pirmoji pusė)*, Vilnius: Justitia, 2005; Račkauskas K., *Lietuvos konstitucinės teisės klausimais*, New York: „Darbininko“ leidykla, 1967; Römeris M., *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*, D.1, Kaunas: Vytauto Didžiojo univ. Teisių fak., 1937; Vaišnys A., sud., *Mūsų konstitucionalizmo raida*, Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2003; ir kt. Tačiau darbų, skirtų sistemingam diachroniniam ir sinchroniniam mūsų valstybės dabartinės konstitucijos palyginimui su ankstesnėmis jos konstitucijomis ir kitų šalių konstitucijomis nepavyko aptikti.

⁶ Žr. paskutinio skirsnio 1-ą punktą.

⁷ Šiam ir kitiems tikslams skirtų duomenų bazių sąrašą žr. <<http://www.nsd.uib.no/macrodataguide/>>, 2012 09 04. Demokratijos kiekybinio matavimo priemonių apž-

Tais duomenimis politologai jau seniai įpratę naudotis. Antai ir viename naujausių „Politologijos“ numerių aptinkame Sauliaus Spurgos straipsnį⁸, specialiai skirtą LR II demokratijos rodikliams palyginti su Šiaurės, Vidurio ir Rytų Europos valstybių demokratijos rodikliais, panaudojant tarptautiniam demokratijos monitoringui skirtas duomenų bazes ir rinkinius.

Pradinis šio straipsnio sumanymas buvo tiesiog pratęsti šį S. Spurgos tyrimą, tokiu pat būdu palyginant LR II su LR I, taip pat LR I – su jos amžininkėmis. Iš pradžių įgyvendinti tokį sumanymą atrodė gana paprasta. Mat aprėpiančių tarpukario laikotarpį duomenų rinkinių ir jais pagrįstų demokratijos indeksų nėra daug. Tai suomių politologo Tatu Vanhaneno sukonstruotas demokratijos indeksas, apimantis 1810–2000 m. laikotarpį (šį indeksą toliau vadinsiu Vanhaneno indeksu (VI)), ir 1800–2010 m. laikotarpį apimantis „Polity IV“ indeksas. Tokią ribotą didžiosios daugumos demokratijos indeksų aprėptį laike paaiškina jų atsiradimo aplinkybės: jie buvo sukurti kaip Vakarų šalių priemonės prižiūrėti vadinamųjų besivystančių šalių politinius procesus pokario (po Antrojo pasaulinio karo) metais.

Apskritai niekas nedraudžia tokius duomenų rinkinius ir jais pagrįstus indeksus papildyti – pratęsti esamas laiko eilutes bent jau į tarpukario laikus ar dar toliau. Tai uždavinys, kurį išspręsti pajėgios tik tyrėjų grupės, sudarytos iš politologų ir istorikų. O tuo tarpu tenka pranešti, jog, pradėjus gilintis į T. Vanhaneno ir „Polity IV“ duomenų rinkinių turinį, netruko paaiškėti, kad toli gražu negalima priimti Lietuvai skirtų duomenų eilučių ir jomis pagrįstų indeksų reikšmių skaičiavimų už gryną pinigą. Vadinasi, atsakyti į straipsnio antraštėje deklaruotą klausimą neįmanoma, pirma, neperskaičius tų rinkinių kūrėjų bei tvarkytojų Lietuvai nurodomų rodiklių ir indeksų reikšmių. Taip pat paaiškėjo, kad

valgą, palyginimą ir pačios problemos metodologinių problemų analizę žr. Munck G., *Measuring Democracy. A Bridge Between Scholarship and Politics*, Baltimore: The John Hopkins University Press, 2009.

⁸ Spurga S., „Pokomunizmas po dvidešimties metų: Šiaurės Europos valstybių ir Vidurio ir Rytų Europos valstybių demokratijos rodiklių palyginimas“, *Politologija* 4 (64), 2011, p. 146–183.

tam reikia ne tik daug darbo, bet ir didesnės už standartinę straipsnio apimtį (spaudos lanką) teksto erdvės. Todėl šiame straipsnyje apsiribojama T. Vanhaneno duomenų ir VI reikšmių revizija. Patikrinti „Polity IV“ rinkinį paliekama kitam kartui – tuo labiau, kad jis geriau tinka atsakyti į kitokį klausimą – kiek autoritarizmo buvo tarpukario Lietuvoje? Ar Antano Smetonos, ar (pvz.) Aleksandro Lukašenkos ranka buvo „kietesnė“?

Matyt, situacija, su kuria teko susidurti, nėra unikali. Antai Gediminas Vitkus, apžvelgdamas JAV nuo 1963 m. vykdomo kiekybinio karų tyrimo projekto „Karo koreliatai“ (angl. *Correlates of War*; COW)⁹ vykdytojų atliktus tyrimus, jų pateikiamuose duomenyse apie „lietuvių karus“ aptinka nemažai rimtų netikslumų ir ginčytinų prielaidų¹⁰. Apskritai tokių klaidų keblu išvengti dėl gylio ir pločio dilemos, su kuria susiduria tarptautiniai lyginamieji tyrimai, vykdomi ekstensyviojoje (orientuotoje į kintamuosius) perspektyvoje¹¹. Kuo daugiau atvejų tyrėjas ar jų grupė siekia aprėpti, tuo paviršutiniškesnės jų žinios apie pavienius atvejus – ypač jeigu jie tolimi ir egzotiški pačių tyrėjų „gimtųjų atvejų“ atžvilgiu. Tačiau Lietuvos atveju susiduriame su dar vienu klaidų šaliniu. Jos susijusios su Lietuvos kaip tarptautinės politikos vieneto istorijos peripetijomis. Dėl senosios Lietuvos unijos su Lenkija jos istorija dabar dažnai „prijungiama“ prie Lenkijos istorijos¹². Dėl nepriklausomybės praradimo 1940 m. Lietuvai skirta duomenų eilutė kartais prasideda tik nuo 1991 m., o 1918–1940 m. laikotarpis lieka proprašas.

⁹ Duomenys apima laikotarpį nuo 1816 iki 2007 m. ir atspindi karus (95 tarpvalstybinius, 163 ekstravalstybinius, 335 vidaus ir 62 nevalstybinius). Duomenys saugomi Tarpuniversitetinio socialinių ir politinių tyrimų konsorciumo (angl. *Inter-University Consortium for Political and Social Research*) prie Mičigano (JAV) universiteto administruojamose duomenų bazėse (žr. <www.icpsr.umich.edu> 2012 09 04).

¹⁰ Žr. Vitkus G., „Lietuvos nacionalinė kariavimo patirtis ‘Karo koreliatų’ duomenų rinkinyje“, *Karo archyvas* 26, 2011, p. 321–346. Žr. taip pat jo paties, „Naujas biheviorizmo gūsis karo studijose“, *Politologija* 4 (60), 2010, p. 173–189.

¹¹ Žr. Norkus Z., Morkevičius V., *Kokybinė lyginamoji analizė*, Kaunas: LiDA, 2011, p. 35–48.

¹² Taip daro „Karo koreliatų“ projekto vykdytojai, 1830–1831 m. ir 1863–1864 m. sukilimus laikydami tik „lenkų karais“.

Tad dar vienas šio straipsnio tikslas yra atkreipti Lietuvos socialinių tyrėjų bendruomenės dėmesį į gal ne visai suvokiama, bet labai atsakingą misiją, taip pat (atsiliepiant į G. Vitkaus iniciatyvą) parodyti, kaip ją vykdyti. Nepriklausomos Lietuvos atkūrimas nepasibaigė su jos atsiradimu pasaulio politiniame žemėlapyje 1991 m.¹³ Kai britų filosofas George'as Berkeley mokė, kad *esse est percipi* (būti reiškia būti suvokiamam), jis gal klydo dėl gamtos. Ji yra, kokia yra, nesvarbu, ar kas ją suvokia, ar ne. Tačiau socialinėje tikrovėje mažai tautai ir valstybei būti tikrai reiškia būti suvokiamai tų, kurių žinojimas yra galia. Pragmatiškiau kalbant, valstybei tai reiškia būti įtrauktai į aną galingą žinojimą aptarnaujančius sąrašus, duomenų rinkinius ir bazines, ir, be to, būti aprašyti teisingai.

Tačiau prieš imantis kiekvieno konkretaus žygio dėl „teisingo įrašymo“ į galingas žinias, būtina pasitikrinti pačioje įtraukimo ir pripažinimo siekiančio „atvejo bendruomenėje“, koks gi užrašymas yra teisingas¹⁴. Štai jau minėtame straipsnyje G. Vitkus atkreipia dėmesį, kad Lietuvos istoriografijoje nerasime aiškaus atsakymo, ar 1918–1920 m. Lietuva kariavo vieną Nepriklausomybės karą, ar tris skirtingus karus (su bolševikais, bermontininkais ir lenkais)?¹⁵ Tokių klausimų yra daug. Šiame straipsnyje pateikiamas įnašas į visą šį didelį laukiantį daugiau darbininkų darbą, atsakant į labai konkretų klausimą – kokios plačiai naudojamo Vanhaneno indekso ir jį sudarančių rodiklių reikšmės, apibūdinančios tarpukario ir dabartinę Lietuvą, yra teisingos ar tikros?

Jeigu nereikėtų atsakyti į šį klausimą, būtų galima iškart „griebti jautį už ragų“, kaip paprastai daro tarptautinių duomenų bazių vartotojai: referuoti indeksą kūrėjo pateikiamas reikšmės, o toliau jas lyginti, atsakant į straipsnio antraštėje deklaruotą klausimą – kiek demokratijos buvo tarpukario „seimokratinėje“ Lietuvoje, palyginti su dabartine Lietuva? Paaiškėjus, kad į tą klausimą neįmanoma atsakyti be parengiamųjų

¹³ Kalbama apie užsienyje leistus politinius žemėlapius, kur Lietuva vėl atsirado tik nuo 1991 m. Žr. toliau 3-ią skirsnį.

¹⁴ Kaip žinoma, tyla yra sutikimo ženklas.

¹⁵ Žr. Vitkus G., „Lietuvos nacionalinė kariavimo patirtis“, p. 336–337.

darbų, pirmiausia reikia pakankamai detaliai įsigilinti į VI konstrukciją. Tam skirtas antras straipsnio skirsnis. Trečiajame skirsnyje pristatomi paties T. Vanhaneno naudojami duomenys ir skaičiavimai, kritikuojamos jo prielaidos dėl tarpukario Lietuvos, pateikiami tikslesni duomenys ir pagrindžiami alternatyvūs indekso bei jį sudarančių rodiklių reikšmių skaičiavimai. Ketvirtajame skirsnyje tas pats daroma su indekso autoriaus prielaidomis ir duomenimis apie šiuolaikinę Lietuvą. Penktajame skirsnyje pateikiami visa šia revizija pagrįsti Vanhaneno indekso ir jį pagrindžiančių rodiklių (tikėtina) teisingi skaičiavimai. Straipsnis baigiamas palyginimais bei išvadomis, kurios apibendrina matavimo klaidų taisymo ir paties kiekybinio palyginimo rezultatus.

1. Vanhaneno indekso konstrukcija¹⁶

Lyginant su kitais demokratijos indeksais¹⁷, suomių politologo Tatu Vanhaneno¹⁸ sukonstruotas yra vienas paprasčiausių, nes apima mažiausią įmanomą indikatorių (rodiklių) skaičių. Jis lygus dviem (indeksas pagal apibrėžimą apima daugiau negu vieną rodiklį). Tai yra politinės konkurencijos (angl. *contestation*) ir gyventojų dalyvavimo indikatoriai. Demokratiją suomių politologas apibrėžia kaip tokią „politinę sistemą,

¹⁶ T. Vanhaneno duomenų rinkiniai ir pagalbinė dokumentacija skelbiami Oslo taikos tyrimų institute (*Peace Research Institute Oslo*) veikiančio Pilietinio karo studijų centro (*The Centre for the Study of Civil War*) tinklavietėje. Žr. <<http://www.prio.no/CSCW/Datasets/Governance/Vanhanens-index-of-democracy/>>, 2012 09 03.

¹⁷ Žr. Munck G., *Measuring Democracy*.

¹⁸ Tatu Vanhanenas (g. 1929 m.) yra Tamperės universiteto profesorius emeritas, Suomijos politikos Matti Vanhaneno (2003–2010 – ministras pirmininkas) tėvas. Pagrindiniai veikalai, pagrįsti per 40 metų (1960–2000 m.) kauptu ir atnaujintu duomenų rinkiniu: Vanhanen T., *Dependence of Power on Resources: A Comparative Study of 114 States in the 1960's*, Jyväskylä: University of Jyväskylä, 1971; jo paties, *The Emergence of Democracy: A Comparative Study of 119 States, 1850–1979*, Helsinki: The Finnish Society of Sciences and Letters, 1984; jo paties, *The Process of Democratization: A Comparative Study of 147 States, 1980–1988*, New York: Crane Russak, 1990; jo paties, *Prospects of Democracy: A Study of 172 Countries*, London and New York: Routledge, 1997. Žr. taip pat jo paties, *On the Evolutionary Roots of Politics*, New Delhi: Sterling Publishers; 1992; Lynn R., Vanhanen T., *IQ and the Wealth of Nations*, Westport, Conn.: Praeger, 2002.

kurioje ideologiškai ir socialiai skirtingos grupės turi teisę (*are legally entitled*) konkuruoti dėl politinės galios ir kurioje instituciniai galios turėtojai (*institutional power holders*) yra liaudies (*people*) išrinkti ir atsakingi liaudžiai¹⁹.

Šis apibrėžimas nepretenduoja į originalumą. Originalumas gali būti pranašumas filosofinėje demokratijos teorijoje, tačiau politometrijoje originalus matuojamos sąvokos apibrėžimas yra trūkumas, nes kiekybinis demokratijos matas turi atsižvelgti tik į tuos matuojamo dalyko aspektus, dėl kurių plačiausiai sutariama. Tad suomių tyrėjas visokeriopai pabrėžia šio apibrėžimo panašumus į tas formuluotes, kurias galima aptikti autoritetinguose Josepho A. Schumpeterio²⁰, Seymouro Lipseto²¹ ir Roberto Dahlio²² darbuose. Pateiktame apibrėžime skiriamos dvi demokratijos dimensijos: konkurencija ir teisė dalyvauti. Konkurencijos subjektai yra besivaržantys dėl rinkėjų balsų pretendentai eiti renkamas pareigas valstybėje, organizuoti į politines partijas. Vėlgi, nepretenduo-damas į originalumą, T. Vanhanenas remiasi įtakingu Giovanni Sartori politinės partijos apibrėžimu: „<...> partija yra bet kokia identifikuoja-ma oficialiu pavadinimu politinė grupė, kuri rinkimuose (laisvuose arba nelaisvuose) gali kelti ir kelia kandidatus eiti viešas pareigas.“²³ Teisė dalyvauti šiose varžybose (būti renkami ir rinkti) gali naudotis didesnė ar mažesnė gyventojų dalis.

T. Vanhaneno kiekybinė demokratijos interpretacija remiasi dviem prielaidomis: 1) kuo daugiau konkurencijos, tuo daugiau demokratijos; 2) kuo didesnė gyventojų dalis turi teisę rinkti, tuo daugiau demokrati-

¹⁹ Vanhanen T., *Introduction: Measures of Democratization*, p. 2, <http://www.prio.no/misc/Download.aspx?file=%2fprojects%2fdataset-website-workspace%2fPolyarchy%2520Dataset%2520Manuscript%2ffile42501_introduction.pdf>, 2012 09 04.

²⁰ Žr. Schumpeter J. A., *Kapitalizmas, socializmas ir demokratija*, Vilnius: Mintis, 1998, p. 297.

²¹ Žr. Lipset S., *Political Man: The Social Bases of Politics*, New York: Doubleday, 1960, p. 45.

²² Žr. Dahl R., *Polyarchy: Participation and Opposition*, New Haven: Yale UP, 1971.

²³ Sartori G., *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Vol. I, London: Cambridge UP, 1976, p. 63–64.

jos. Kaip ir rinkos ekonomikoje, demokratijoje konkurencijos priešingybė yra monopolija. Ekonomikoje rinkos monopolizavimo laipsnis matuojamas jos dalimi, tenkančia pačiam stambiausiam žaidėjui. Rinkose, kur pats didžiausias žaidėjas užima nedidelę rinkos dalį, konkurencijos daugiau, palyginti su rinkomis, kur yra vienas dominuojantis žaidėjas. Pirmoms būdinga koncentruota ekonominė galia, o antroms – išsklaidyta. Šalys, kuriose įsitvirtinusi laisva rinkos ekonomika, dažniausiai turi tą laisvę saugančius įstatymus, nustatančius maksimalią ekonominės galios ribą (vienam rinkos žaidėjui tenkančią rinkos dalį).

T. Vanhaneno politinės konkurencijos (PK) rodiklio pasirinkimas pagrįstas ta pačia logika²⁴: jos matas yra procentinė balsų dalis, liekanti išskaičiuotą daugiausia balsų surinkusio rinkimų dalyvio procentinę balsų dalį ($PK = 100 - \max$). Tik nesant patikimų duomenų apie rinkėjų balsų pasiskirstymą, leidžiama naudotis duomenimis apie vietų parlamente pasiskirstymą, kuris kartais gali gerokai nutolti nuo balsų pasiskirstymo – tai priklauso nuo nacionalinės rinkimų sistemos ypatybių. Taigi, jeigu Amazonijoje daugiausia balsų laimėjusi partija jų surinko 25 %, o Laputoje – 50 %, konkurentams palikdamos atitinkamai 75 % ir 50 % balsų, tai rodo, kad Amazonijoje daugiau konkurencijos – taigi, daugiau ir demokratijos.

Dalyvavimo dimensija matuojama procentine balsavusiųjų dalimi bendrame gyventojų skaičiuje. Suomių politologas argumentuoja, kad toks indikatorius yra pragmatiškai geresnis ir už procentinę dalį suaugusių gyventojų, turinčių balsavimo teisę, ir už procentinę dalį rinkėjų, atėjusių balsuoti, nes leidžia išvengti keblumų, kuriuos sukelia demografinės statistikos apie gyventojų amžiaus struktūrą properšos. Tų properšų pasitaiko tuo daugiau, kuo toliau į praeitį mėginama pratęsti duomenų eilutes²⁵. Kuo daugiau ir kuo smulkesnių „politinės rinkos“ žaidėjų dalijasi rinkėjų balsus ir kuo daugiau gyventojų toje rinkoje daly-

²⁴ Todėl T. Vanhanenas šį rodiklį iš pradžių vadino galios pasiskirstymo (angl. *power distribution*) rodikliu.

²⁵ Žr. Vanhanen T., *Introduction: Measures of Democratization*, p. 10.

vauja (balsuoja), tuo didesnė joje politinės galios dispersija, tuo daugiau demokratijos.

Paties demokratijos indekso reikšmės skaičiuojamos, sudauginus abiejų indikatorių reikšmes ir rezultatą padalijus iš šimto. Taigi, jeigu Amazonijoje daugiausia balsų rinkimuose surinkusi partija konkurentams paliko 75 % balsų, o prie balsadėžių atėjo 15 % visų gyventojų, tai $VI = (75 \times 15) / 100 = 11,25$. Daugybės kaip matematinės rodiklių reikšmių agregavimo į indekso reikšmę pasirinkimas rodo, kad abi demokratijos sąvokos dimensijos traktuojamos kaip būtinos demokratijos sąlygos: mažos konkurencijos (juo labiau jos nebuvimo) negali kompensuoti didelis dalyvavimas (ir atvirkščiai)²⁶. Tarp kitko, leidžia diskvalifikuoti komunistinių režimų pretenzijas į didesnį (palyginti su „buržuazinėmis demokratijomis“) demokratiškumą, nes, net priėmus už gryną pinigą jų skelbiamą informaciją apie beveik 100 % rinkėjų aktyvumą, VI reikšmė lieka lygi nuliui, nes dalyvavimo rodiklį tenka dauginti iš nulinės politinės konkurencijos indikatorius reikšmės²⁷.

Tačiau tai nereiškia, kad $VI = 0$ ir yra slenkstinė reikšmė, kuri atskiria demokratijas nuo nedemokratijų. Atskirti demokratijas nuo nedemokratijų naudojamos net trys slenkstinės reikšmės: 1) daugiausia balsų surinkusi partija konkurentams turi palikti ne mažiau kaip 30 % balsų; 2) balsuoti turi ateiti ne mažiau kaip 10 % gyventojų; pats VI turi būti ≥ 5 . Tai reiškia, kad šalis, vos peržengusi rinkimų konkurencingumo ir dalyvavimo slenksčius, dar nelaikoma demokratija ($(30 \times 10) / 100 = 3$). Bent vieno rodiklio reikšmė turi gerokai pranokti minimumą: jeigu balsuoti atėjo tik 10 % gyventojų, daugiausia balsų surinkusi partija konkurentams turi palikti bent 50 % balsų, o jeigu rinkimų lyderė laimėjo 70 % balsų, tai turi ateiti balsuoti bent 16,67 % gyventojų²⁸.

²⁶ Žr. Goertz G., *Social Science Concepts. A User's Guide*, Princeton: Princeton UP, 2006, p. 27–46.

²⁷ Priminsiu, kad suomių politologas savąjį demokratijos matavimo įrankį pradėjo kurti dar iki sovietinio komunizmo žlugimo 1989–1991 m.

²⁸ Galima įvairiai interpretuoti šių slenksčių pasirinkimo motyvus. Šio straipsnio autoriai atrodo, kad vienas jų galėjo būti galimybė laikyti paties T. Vanhaneno gimtąją šalį de-

Demokratijos teoretikas Vanhaneno indekse gali pasigesti rodiklių, matuojančių pilietinių teisių dimensiją, kurią daugelis demokratijos teoretikų laiko esmine. Šiuo klausimu yra daug literatūros, kurioje skiriamos civilinės (asmeninės ir turinės), politinės ir socialinės teisės, diskutuojama dėl socialinių teisių reikšmės demokratijos lygiui, išskiriamos liberatarinė ir socialinė demokratijos atmainos²⁹. Suomių tyrėjas aiškina, kad šiam tikslui tiesiog keblu rasti kiekybinių rodiklių, kurie galėtų lygintis su kitais jo naudojamais imunitetu subjektyvioms interpretacijoms. „Aš manau, kad geriau naudoti paprastus kiekybinius kintamuosius, turinčius tam tikrų trūkumų, negu sudėtingesnius indikatorius, pakrautus svorių ir vertinimų, kurie pagrįsti subjektyviais sprendiniais.“³⁰

T. Vanhanenas pripažįsta grėsmę savo naudojamų konkurencijos rodiklio validumui, kurią kelia politologams gerai žinomas „Duvergerio dėsnis“: mažoritarinė rinkimų sistema skatina dvipartinės, o proporcinė – daugiapartinės partijų sistemos formavimąsi³¹. Taigi, galima įtarti, kad T. Vanhaneno naudojamas rodiklis yra su sisteminė paklaida, „favorizuojančia“ valstybes, kurių rinkimų sistema proporcinė: dėl „Duvergerio dėsnio“ šalys, turinčios tokią sistemą, vertinamos kaip demokratiškesnės, palyginti su šalimis, kurios priėmė mažoritarinę sistemą. Tačiau ar proporcinės balsavimo sistemos pakeitimas mažoritarine visada yra žingsnis laiptais į didesnę demokratiją – atviras demokratijos teorijos klausimas. T. Vanhanenas mėgina bent iš dalies sušvelninti Duvergerio efekto poveikį demokratijos matavimo rezultatui, nustatydamas dirbtinę viršutinę konkurencijos rodiklio reikšmių ribą: net jeigu daugiausia balsų laimėjusi partija jų surenka mažiau kaip 30 % (pvz., tik 20 ar 15 %),

mokratija per visą jos egzistavimo laikotarpį. Mat 1940–1945 m. pagal suomių politologo metodiką apskaičiuotos VI reikšmės priartėjo prie „pavojingos“ VI = 5 ribos. Žr. *Polyarchy Dataset Downloads*, <<http://www.prio.no/CSCW/Datasets/Governance/Vanhanens-index-of-democracy/Polyarchy-Dataset-Downloads/>>, 2012 09 04.

²⁹ Žr. Norkus Z., *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*, Vilnius: VU leidykla, 2008, p. 407–414.

³⁰ Vanhanen T., *Introduction: Measures of Democratization*, p. 18.

³¹ Žr., pavyzdžiui, Krupavičius A., Lukošaitis A., *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004, p. 254–255.

vis tiek laikoma, kad konkurencijos rodiklio reikšmė tos šalies politinėje sistemoje yra 70. Taigi, daroma prielaida, kad, konkurencijai pasiekus tam tikrą lygį, tolesnė partinės sistemos fragmentacija konkurencijos nebedidina.

T. Vanhaneno naudojamas dalyvavimo rodiklis savo ruožtu susilaukia priekaišto, kad juo diskriminuojamos šalys, kuriose santykinai didesnę gyventojų dalį sudaro jauni žmonės, dar nesulaukę balsavimo amžiaus. Į šitą priekaištą suomių politologas gali atsakyti tik tiek, kad tokia situacija būdingiausia besivystančioms šalims, kuriose būna daugiau jaunimo, bet mažiau demokratijos (rinkimai mažai ką lemia), todėl mažesnė procentinė balsuotojų dalis (palyginti su „senomis“ šalimis, kurių populiacija yra tokio pat dydžio) šiose šalyse demokratijos būklės atspindį VI reikšmėse nedaug teiškreipia³².

Skaičiuojant VI reikšmes konkrečiais atvejais, kyla nemažai techninių problemų. Konstitucinėse monarchijose būna tik parlamento rinkimai. Tačiau respublikose būna dveji – parlamento ir prezidento, – o pagal prezidento rinkimo būdą (netiesioginiais ar tiesioginiais rinkimais) ir galių pasiskirstymą tarp prezidento ir ministro pirmininko respublikos būna parlamentinės, prezidentinės ir pusiau prezidentinės. Taigi, konkrečiais atvejais reikia gilintis, ar prezidentas yra daugiau nei ceremoninė valstybės galva. Išsiaiškinus, kad jis / ji turi realią galią, demokratiją reikia matuoti, atsižvelgiant į abejus rinkimus, o indeksų reikšmes sverti, atsižvelgiant į vienų ir kitų rinkimų santykinę reikšmę. Suomių tyrėjas išskiria tris pagrindines galios pasiskirstymo struktūras: 1) vykdomosios valdžios dominavimas; 2) parlamento; 3) kartu veikiančių valdžių (angl. *concurrent powers*) dominavimas.

Pirmajai kategorijai priskiriamos ne tik prezidentinės respublikos, bet ir politiniai režimai be renkamos vyriausybės (pvz., tradicinės monarchijos ar karinės diktatūros). Jeigu vyriausybė renkama, tai atsižvelgiama tik į dalyvavimo ir balsų pasiskirstymo prezidento rinkimuose rodiklius (JAV ir daugumos Lotynų Amerikos šalių atvejais). Dominuojant

³² Žr. Vanhanen T., *Introduction: Measures of Democratization*, p. 16.

parlamentui, priešingai, atsižvelgiama tik į parlamento rinkimų rezultatus. Kartu veikiančių valdžių atveju atsižvelgiama į abiejų rinkimų rezultatus. Šiai kategorijai suomių politologas priskiria pusiau prezidentines respublikas (čia prezidentas yra renkamas tiesioginiais rinkimais). Tokiais atvejais parlamento ir prezidento rinkimai dažniausiai sveriami po lygiai (50 %–50 %), nors kai kuriais atvejais taikomos (75 %–25 % arba 25 %–75 %) formulės. Svarbu pažymėti, kad sveriant iš šių formulių nurodytų koeficientų (0,5–0,5; 0,75–0,25; 0,25–0,75) dauginamos ne atskirai apskaičiuotos abiejų rinkimų VI indeksų reikšmės, toliau jas sudedant ir taip gaunant visuminę VI reikšmę, o iš atitinkamo koeficiento atskirai padauginant dalyvavimo ir konkurencijos atitinkamuose rinkimuose rodiklius. Toliau suminių dalyvavimo ir konkurencijos rodiklių reikšmės sudauginamos ir gaunama VI reikšmė³³.

Antras keblumas kyla dėl to, kad, eidamos į rinkimus, partijos dažnai sudaro rinkimines koalicijas, kelia bendrus kandidatų sąrašus. Kaip tokiu atveju identifikuoti stambiausią „politinės rinkos“ žaidėją? T. Vanhanenas atsako į šį klausimą taip: jeigu tokios koalicijos sudaromos pakartotinai (rinkimai po rinkimų), tai koalicija turi būti laikoma viena partija; jeigu jos yra vienkartinės, tai analizės vienetais reikia laikyti koalicijas sudarančias partijas. Akivaizdu, kad, tokiai koalicijai iškelus bendrą kandidatų sąrašą, stambiausią politinės rinkos žaidėją tenka identifikuoti ne pagal surinktų balsų, bet pagal gautų mandatų dalį.

Trečias keblumas kyla dėl tiesioginiams prezidento rinkimams ir parlamento rinkimams pagal mažoritarinę balsavimo sistemą būdingos dviejų ratų sistemos. Kaip žinoma, to paties kandidato pirmame ir antrame rate surinktų balsų procentinės dalys bei dalyvavimas balsavime gali labai skirtis. Šiuo klausimu T. Vanhanenas nurodo, kad reikia orientuotis į tuos rinkimus, kurie patikimiausiai atskleidžia partijų galios santykį³⁴.

³³ Reikia pažymėti, kad T. Vanhanenas smulkiai neaprašo aritmetinių konkurencijos ir dalyvavimo rodiklių bei VI skaičiavimo procedūrų. Jos rekonstruotos iš jo duomenų rinkinyje pateikiamų atsitiktinai pasirinktų šalių konkurencijos, dalyvavimo ir VI indeksų reikšmių, lyginant pateiktus skaičius su tų šalių lentelėse (žr. toliau) pateiktais rinkimų statistikos duomenimis.

³⁴ Žr. Vanhanen T., *Introduction: Measures of Democratization*, p. 11.

Praktikoje, koduodamas prezidento rinkimų rezultatus, jis naudoja pirmo rinkimų rato duomenis, konkurentams likusios balsų dalies skaičiavimo pagrindu imdamas galutinio rinkimų nugalėtojo pirmame rate laimėtų balsų procentinę dalį (net jeigu pirmame rate galutinis nugalėtojas surinko mažesnę balsų dalį, kaip antai buvo per Valdo Adamkaus ir Rolando Pakso varžybas 2002 m. LR prezidento rinkimuose). Tačiau taip daroma tik su šalimis, kuriose yra „kartu veikiančios valdžios“, t. y. kur rinkimai sveriami. Matuodamas demokratiją šalyse, kuriose dominuoja vykdomoji valdžia (prezidentinėse respublikose), T. Vanhanenas naudoja dalyvavimo antrame balsavimo rate (jeigu toks būna) balsavimo ir dalyvavimo statistiką³⁵.

Ketvirtas T. Vanhaneno aptariamas keblumas susijęs su skirtumu tarp tiesioginių ir netiesioginių rinkimų, kai patys rinkėjai yra renkami. Čia suomių tyrėjas nurodo orientuotis į „galutinius“ (angl. *final*) rinkimus. Kadangi rinkėjų skaičius galutiniam netiesioginių rinkimų rate, palyginti su visa populiacija, yra labai nedidelis, tai dalyvavimo rodiklį tokiuose rinkimuose (pvz., parlamente renkant prezidentą) tenka prilyginti nuliui. Tačiau skaičiuojamas ir tokių rinkimų konkurencijos rodiklis. Taip pat daroma ir su netiesioginiais parlamento rinkimais: jų konkurencijos rodiklį lemia daugiausia mandatų gavusios partijos vietų parlamente procentinė dalis visų mandatų skaičiuje, o dalyvavimo rodiklis laikomas lygiu nuliui³⁶. Netiesioginių rinkimų dalyvavimo rodiklio „nulifikacijos“ taisyklė netaikoma kolegijoms rinkikų, kurių įgaliojimai apsiriboja prezidento išrinkimu. Ši nuostata „išgelbsti“ demokratinius JAV prezidento rinkimų, kuriuose rinkėjai renka ne tiesiogiai prezidentą,

³⁵ Vėlgi, ši skaičiavimo taisyklė rekonstruota iš T. Vanhaneno pateikiamų skaičių, palyginus jo nurodomus V Prancūzijos respublikos (klasikinė pusiau prezidentinė respublika) ir tų Lotynų Amerikos šalių (prezidentinės respublikos), kuriose, kitaip nei JAV, pasitaiko dviejų ratų prezidento rinkimai, prezidento rinkimų rodiklius ir rinkimų statistiką. Dalykiniu požiūriu galima abejoti, ar tokia procedūrų diferenciacija adekvati. Panašu, kad ir prezidentinėse respublikose pluralizmo ir dalyvavimo mastą geriau atskleidžia pirmo balsavimo rato rezultatai. Alternatyva būtų pasirinkti atskirai konkrečių rinkimų pirmą ar antrą balsavimo ratą, bet kaip tada pagrįsti, kuris jų geriau parodo konkuruojančių partijų santykinę galią?

³⁶ Pavyzdžiui, Rusijos Valstybės Dūmos rinkimuose 1906–1912 m.

bet jo rinkikus, kredencialus, tačiau kadaisė bolševikų propaguota kaip „aukštesnė“ demokratijos forma „darbininkų ir valstiečių tarybų“ rinkimų sistema, kuri iki 1936 m. SSRS buvo pagrįsta netiesioginiu balsavimu, diskvalifikuojama.

Integrali VI duomenų rinkinio dalis yra vadinamosios „šalių lentelės“ (angl. *country tables*), kuriose pateikiami konkrečių šalių politinės kronikos ir statistikos duomenys, naudojami skaičiuojant konkurencijos ir dalyvavimo rodiklių bei VI reikšmes, taip pat parlamento ir prezidento (jeigu tokie vyksta) rinkimų lyginamieji svoriai ir (deja, ne visada pakankamai išsamūs ir argumentuoti) paaiškinimai ką tik aptartais „kazuistiniais“ klausimais, su kuriais tenka susidurti skaičiuojant konkrečių šalių VI indekso reikšmes. Ten pat nurodomi ir šaltiniai, iš kurių tie duomenys paimti. 1-oje lentelėje pateiktos Europos šalių 1920–1939 m. VI reikšmės. Laikotarpio pabaigą apibrėžia Antrojo pasaulinio karo pradžia 1939 m. Pradžia pasirenkami 1920 m., nes tik tais metais Rytų Europoje prasidėjo didesnio ar mažesnio stabilumo laikotarpis po 1918–1919 m. „nepaprastosios politikos“ revoliucinių sukrėtimų.

2. Pirmoji Lietuvos Respublika Vanhaneno indekso veidrodyje

Patyrinėję 1-ą priedą, kuriame panašiausi į Lietuvos atvejai (tai pirmiausia naujosios Vidurio ir Rytų Europos demokratijos) paryškinti, pastebime išties intriguojančių dalykų. Pasirodo, Čekoslovakija, kuri pasaulio politiniame žemėlapyje atsirado tik po Pirmojo pasaulinio karo, buvo tarpukario Europos „demokratijos čempionė“, pranokdama „senąsias“ Vakarų ir Šiaurės Europos demokratijas. „Seimokratinė“ Lietuva demokratijos lygiu gerokai atsiliko nuo kitų Baltijos šalių, tačiau prilygo Lenkijai ir gerokai lenkė Vengriją bei Balkanų šalis. Dar labiau turėtų suintriguoti tai, kad Lenkijoje po 1926 m. perversmo, tapusio pavyzdžiu 1926 m. gruodžio 17 d. sąmokslininkams Lietuvoje, demokratija atsigavo ir nuo 1928 m. toliau vegetavo iki pat Juzefo Pilsudskio mirties

1935 m.³⁷ Tūlą gali suintriguoti ir demokratijos atsigavimo ženklai Estijoje 1940 m. išvakarėse...

Tačiau neskubėkime lyginti „seimokratinės“ 1920–1926 m. Lietuvos VI rodiklių su LR II 1990–2000 m. demokratijos rodikliais. Atidžiau patyrinėjus Lietuvos lentelę (žr. 1-ą lentelę), kurioje pateikiami suomių politologo naudoti statistiniai duomenys bei prielaidos apie mūsų šalį, kyla daugybė klausimų.

*1 lentelė. T. Vanhaneno naudojama rinkimų Lietuvoje 1920–1996 m. statistika. Ženklas --- reiškia, kad nėra duomenų; skaičiai skliausteliuose – kad vietoje statistinių duomenų T. Vanhanenas pateikia savo vertinimus*³⁸

Rinkimų data	Didžiausia partija	Procentinė didžiausios partijos laimėtų balsų / vietų dalis	Bendras balsų skaičius	Gyventojų skaičius	Procentinė balsavusiųjų dalis bendrame rinkėjų skaičiuje
Pirmoji Lietuvos Respublika					
1920	Krikščionių demokratų partija	52,7	---	2 030 000	(35,0)
1922	Krikščionių demokratų blokas	48,7	---	2 096 000	(35,0)
1923	Krikščionių demokratų blokas	51,3	---	2 129 000	(35,0)
Antroji Lietuvos Respublika					
1990	Sąjūdis	49,0	1 883 000	3 722 000	50,6
1992	Demokratinė darbo partija	45,1	1 812 798	3 742 000	48,4
1996	Tėvynės sąjunga / Lietuvos konservatoriai	29,8	1 306 861	3 710 000	35,2

³⁷ Pažiūrėję į T. Vanhaneno duomenų rinkinį, aptinkame, kad šiuo laikotarpiu ne tik VI, bet ir konkurencijos bei dalyvavimo rodiklių reikšmės pranoko slenkstines reikšmes. Žr. *Polyarchy Dataset Downloads*.

³⁸ Žr. Vanhanen T., *All Country Fact Sheets, Update, and Bibliography*, <http://www.prio.no/misc/Download.aspx?file=%2fprojects%2fdataset-website-workspace%2fPolyarchy%2520Dataset%2520Manuscript%2ffile42499_vanhanen_pdf.zip>, 2012 09 04.

Neverta krimstis dėl terminijos netikslumų, nes jie neturi įtakos skaičiavimų rezultatams. Būtent, ne tik į pirmuosius (1922 m. spalio 10–11 d.) bei antruosius (1923 m. gegužės 12–13 d.) LR I Seimo rinkimus, bet ir į Steigiamojo Seimo rinkimus 1920 m. balandžio 14–15 d. ėjo ne tik Krikščionių demokratų partija, bet ir Krikščionių demokratų blokas, kuriam, be tos partijos, dar priklausė Ūkininkų sąjunga ir Darbo federacija (kai kuriose rinkimų apylinkėse šios organizacijos rinkimuose dalyvavo bendru sąrašu)³⁹. Be abejo, suomių autoriui vargu ar gali būti žinomos LR I Seimo rinkimų teisės detalės dėl balsų, atiduotų už „renkamąjį skaičių“⁴⁰ nesurinkusius kandidatų sąrašus, dalybų tarp sąrašų, kurie įveikdavo šį slenkstį⁴¹. Atskirų partijų (sąrašų) rinkimų blokai buvo sudaromi visų pirma siekiant sujungti šių balsų likučius. Kadangi krikščionys demokratai galėjo būti tikri, kad jų organizacijos visose rinkimų apygardose (išskyrus Klaipėdos kraštą) gaus „renkamąjį skaičių“, o iškėlus tris atskirus sąrašus buvo galima tikėtis laimėti daugiau pagal balsų likučius skirstant vietas Seime, tai jų organizacijos II Seimo rinkimuose dalyvavo formaliai nesusiblokavusios.

Tačiau kai T. Vanhanenas vietoje šio bloko, kuris visuose „seimokratinio“ laikotarpio Seimo rinkimuose laimėdavo daugiausia balsų, surinktų balsų daliai skaičiuoti naudoja jų laimėtų mandatų santykinę dalį, tai jau daro įtaką matavimo rezultatams – šiek tiek „numuša“ demokratijos rodiklį. Mat balsus rinkėjų, balsavusių už mandatų nelaimėjusius sąrašus (pvz., Tautos pažangos (tautininkų) partiją, kuri 1920, 1922 ir 1923 m. rinkimuose nelaimėjo nė vienos vietos), „pasidalija“ rinkimų laimėtojai. Dėl to jų laimėtų mandatų dalis pranoksta surinktų balsų dalį – ir tuo labiau, kuo daugiau laimėta balsų.

³⁹ Žr. Noreikienė S., „Buržuazinės partijos seimų rinkimuose buržuazinio parlamentinio režimo Lietuvoje metais (1920–1926) (I. Steigiamojo seimo rinkimai)“, *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai*, A serija, 1978, t. 1 (62), p. 97.

⁴⁰ Tas skaičius buvo nustatomas, visus apygardoje atiduotus balsus padalijus iš apygardoje renkamų atstovų skaičiaus.

⁴¹ Žr. Noreikienė S., „Buržuazinės partijos seimų rinkimuose buržuazinio parlamentinio režimo Lietuvoje metais (1920–1926) (2. I Seimo rinkimai)“, *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai*, A serija, 1978, t. 4 (65), p. 81.

Šių netikslumų atsiranda dėl to, kad suomių politologas naudojami šaltiniais, kuriuose šie duomenys tiesiog nepateikti⁴². T. Vanhanenas savo duomenų bazę pradėjo kurti, kai Baltijos šalys dar nebuvo grįžusios į pasaulio politinį žemėlapi. Tad reikėtų džiaugtis, kad jos dar tuo metu buvo įtrauktos į šią bazę, nors tą džiaugsmą kiek pritemdo pastebėjimas, jog šioms šalims „prisikėlus“, gretimos šalies mokslininkas nepasinaudojo naujai atsivėrusiomis tarptautinio bendradarbiavimo galimybėmis naudojamai informacijai patikslinti. Lietuvių tyrinėtojiui tai padaryti nesunku: išsamius duomenis apie visus „seimokratinio“ laikotarpio rinkimus galima rasti „Lietuvos statistikos metraštyje 1924–1926 m.“⁴³, o apibendrintus – daugelyje publikacijų, aptariančių šio laikotarpio Lietuvos gyvenimą⁴⁴. Nors tarpukario Lietuvos statistikos leidiniuose svarbiausia informacija pateikiama ne vien lietuvių, bet ir prancūzų kalba, tai neatleidžia šios įstaigos įpėdinės – Lietuvos statistikos departamento – nuo pareigos parengti ir išleisti Lietuvos istorinės statistikos rinkinį anglų kalba, skirtą gana gausiam komparatyvistų tarptautininkų būriui.

Naudojant lietuviškus statistinius leidinius, reikia patikslinti ir duomenis apie tarpukario Lietuvos gyventojus, kuriuos suomių tyrėjas pateikia pagal Arthuro S. Bankso žinyną⁴⁵. „Lietuvos statistikos metraščio 1924–1926 m.“ duomenimis, Lietuvoje tais metais buvo 2 168 419 gy-

⁴² Graham M. W., *New Governments of Eastern Europe*, New York: Henry Holt and Company, 1927; Cook Ch., Paxton J., *European Political Facts 1918–1973*, London and Basingstoke: Macmillan Press, 1975.

⁴³ Žr. *Lietuvos statistikos metraštis 1924–1926*, Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1927, p. 72–89.

⁴⁴ Žr., pavyzdžiui, Blažytė-Baužienė D., Tamošaitis M., Truska L., *Lietuvos Seimo istorija: XX–XXI a. pradžia*, Vilnius: Baltos lankos, 2009; Noreikienė S., „Buržuazinės partijos seimų rinkimuose buržuazinio parlamentinio režimo Lietuvoje metais (1920–1926)“, *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai*, A serija, 1978, t. 1 (62); 1978, t. 4, (65); 1979, t. 1 (66); 1980, t. 3 (72); Truska L., „Parlamentarizmo I Lietuvos Respublikoje (1918–1940 m.) bruožai“, *Parlamento studijos*, 2004, Nr. 2, <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr3/Istorija_Truska.htm>, 2012 09 04; Žepkaitė R., ats. red., *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1919–1926 metais*, Vilnius: Mokslas, 1978; ir kt.

⁴⁵ Banks, Arthur S., ed., *Cross-Polity Time Series Data*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1971.

ventojų. Tą skaičių sudaro 2 028 971 Didžiosios Lietuvos gyventojas, kuriuos ten rado 1923 m. rugsėjo 17 d. (vienintelio per visą tarpukarį) visuotinio gyventojų surašymo surašinėtojai. Klaipėdos krašte tais metais gyveno 139 448 gyventojai⁴⁶. Tiesa, Klaipėdos krašte gyventojų surašymas vyko ne 1923 m., bet 1925 m. sausio 20 d. 139 448 Klaipėdos krašto gyventojus 1923 m. „Lietuvos statistikos metraštis 1924–1926“ nurodo pagal šio surašymo duomenis, atėmus iš jo apskaičiuotą gyventojų prieaugį nuo 1923 iki 1925 m. Tačiau rinkimuose į II Seimą 1923 m. gegužės 12–13 d. Klaipėdos krašto gyventojai nebalsavo, tad tų rinkimų dalyvių procentinę dalį reikėtų skaičiuoti nuo apie 2 029 000 Didžiosios Lietuvos gyventojų. T. Vanhanenas nurodo lygiai 100 000 žmonių didesnę Didžiosios Lietuvos gyventojų skaičių 1923 m., tai galima paaiškinti į jo šaltinį (šiaip jau labai autoritetinę) įsivėlusia mechanine klaida.

Tačiau tokiu atveju tikrovės neatitinka ir suomių mokslininko naudojami Lietuvos gyventojų 1920 ir 1922 m. skaičiai (atitinkamai 2 030 000 ir 2 096 000). Nustatyti apytikrį 1922 m. gyventojų skaičių galime iš 1923 m. gyventojų skaičiaus atėmę „Lietuvos statistikos metraščio 1924–1926“ nurodomą 1923 m. metinį prieaugį (28 437 žmones)⁴⁷. Gautą skaičių (2 000 534) toliau naudodami dalyvavimo 1922 m. rinkimuose rodikliui skaičiuoti. Tą pačią operaciją pakartosime du kartus: iš gauto skaičiaus atimsime 1922 m. natūralųjį prieaugį (20 466), o iš atimties rezultato (1 980 068) – 1921 m. natūralųjį prieaugį (19 499). Gautume, kad 1920 m. LR gyveno 1 960 569 gyventojai (o ne 2 030 000, kaip nurodo T. Vanhanenas).

Tikrovėje 1920 m. Lietuvos gyventojų skaičius buvo gerokai mažesnis, nes, vykstant rinkimams į Steigiamąjį Seimą, į Lietuvą dar nebuvo grįžę gausybė pabėgėlių iš Rusijos. 2-oje lentelėje pateikiami LR 1920–1922 m. vidaus reikalų ministro Rapolo Skipičio paskelbti duomenys apie Pirmojo pasaulinio karo pabėgėlius ir tremtinius į Rusiją⁴⁸.

⁴⁶ Žr. *Lietuvos statistikos metraštis 1924–1926*, Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1927, p. 17.

⁴⁷ Žr. ten pat, p. 29.

⁴⁸ Žr. Skipitis R., *Nepriklausomą Lietuvą statant*, Chicago: Terra, 1961, p. 265.

2 lentelė. Pirmojo pasaulinio karo pabėgėlių ir tremtinių į Rusiją grįžimas į Lietuvą 1918–1921 m.

Buvo pasitraukę į Rusiją:		Grįžo:	
		1918–1919 m.	1920–1921 m.
Lietuvių	250 000	150 000	65 000
Žydų	160 000	35 000	45 000
Rusų	90 000	30 000	5 000
Lenkų ir kitų	50 000	30 000	5 000
Iš viso	550 000	245 000	120 000
Negrįžo:			
	Lietuvių	35 000	
	Žydų	80 000	
	Rusų	55 000	
	Lenkų ir kitų	15 000	
	Iš viso	185 000	

Jeigu pasitikime šiais duomenimis, tai ką tik pirmiau apskaičiuotą Lietuvos gyventojų skaičių 1920 m. reikia sumažinti dar mažiausiai 120 000⁴⁹. Gauname 1 841 000, kurią naudosime dalyvavimo rodikliui skaičiuoti, nors ir šis skaičius veikiausiai yra per didelis⁵⁰. Šiaip ar taip, tiksliai žinomi tik 1920–1923 m. rinkimuose balsavusių rinkėjų skaičiai. Būtent, LSM 1924–1926 m. duomenimis, Steigiamojo Seimo rinkimuose 1920 m. dalyvavo 682 291, I Seimo 1922 m. – 811 687, II Seimo 1923 m. – 901 337 rinkėjai. Deja, nėra duomenų apie balsavimo teisę turinčių gyventojų skaičių, bet amžinininkai praneša apie labai aktyvų dalyvavimą Steigiamojo Seimo rinkimuose. Seimo atidarymo dieną jo pirmininkas Aleksandras Stulginskis pranešė, kad rinkimuose dalyvavo

⁴⁹ Primename, kad Steigiamojo Seimo rinkimai vyko 1920 m. balandžio 14–15 d., o pabėgėliai pradėjo masiškai grįžti po taikos sutarties su Sovietų Rusija pasirašymo 1920 m. liepos 12 d.

⁵⁰ Liudas Truska argumentuoja, kad jų tebuvo 1,7 mln. Argumentas – pagal Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą 1 atstovas turėjo būti renkamas nuo 15 000 gyventojų. Išrinkta buvo 112 deputatų. $15\,000 \times 112 = 1\,680\,000$. Žr. Blažytė-Baužienė D., Tamošaitis M., Truska L., *Lietuvos Seimo istorija: XX–XXI a. pradžia*, p. 55. Tačiau galima abejoti ir vietos bei centrinės valdžios žiniomis apie gyventojų skaičių, ir rinkėjų sąrašų tikslumu.

daugiau negu 90 % rinkėjų⁵¹. Literatūroje nurodomas ir kur kas mažesnis skaičius (70 %)⁵². Net jeigu imtume šį mažesnę skaičių, rinkimų dalyvių skaičiaus padidėjimo 1922 m. I Seimo rinkimuose 129 396 balsuotojais (apie 16 %) neįmanoma paaiškinti nei dar didesniu negu per Steigiamojo Seimo rinkimus rinkėjų aktyvumu, nei natūraliu gyventojų prieaugiu. Didžiąją dalį naujų rinkėjų sudarė grįžę iš Rusijos pabėgėliai ir tremtiniai.

Vis dėlto ne nurodyti netikslumai yra pats didžiausias T. Vanhaneno pateikiamo demokratijos būklės LR I 1920–1926 m. trūkumas. Pats didžiausias to vaizdo defektas – tai III Seimo rinkimų 1926 m. gegužės 8–10 d. rinkimuose ignoravimas. Tikriausiai nėra taip, kad T. Vanhanenas arba jam dirbę techniniai projekto darbuotojai apie juos nebūtų turėję jokios informacijos arba pamiršę ją įtraukti. Šiuos rinkimus, po kurių prasidėjo tokia trumpa demokratijos tarpukario Lietuvoje vasara, suomių politologas veikiausiai ignoruoja dėl techninio sprendimo skaičiuoti metinį demokratijos rodiklį pagal jos būklę paskutinę atitinkamų metų dieną (!).

Tokia taisyklė leidžia išvengti keblumų, kurių kiltų tais atvejais, jeigu per metus (pvz., paleidus nepajėgų sudaryti vyriausybės parlamentą) įvyktų dveji ar daugiau iš eilės rinkimų. Tačiau tik tokiais atvejais šią taisyklę ir reikėtų taikyti, dar patikslinant, kad skaičiuojami tik paskutiniųjų tais metais vykusių rinkimų rezultatai. Kitaip visais tais atvejais, kai VI skaičiuoti naudojami ne balsų, bet mandatų pasiskirstymo duomenys, reikėtų gilintis į išrinktų atstovų migracijos tarp frakcijų vingius. To suomių politologas nedaro, o visur operuoja mandatų pasiskirstymo duomenimis iškart po rinkimų. Tokių svarbių lietuviškos demokratijos istorijoje 1926 m. ištrynimai, priskiriant tiems metams nulinę demokratijos reikšmę dėl neapgalvotos techninės taisyklės, yra visiškai nepri-

⁵¹ Žr. Blažytė-Baužienė D., Tamošaitis M., Truska L., *Lietuvos Seimo istorija: XX–XXI a. pradžia*, p. 54.

⁵² Žr. Noreikienė S., „Buržuazinės partijos seimų rinkimuose buržuazinio parlamentinio režimo Lietuvoje metais (1920–1926) (I. Steigiamojo seimo rinkimai)“, p. 96.

imtinus. Juk tam ir skirtos „šalių lentelės“, kad būtų galima atsižvelgti į konkrečių atvejų savitumus.

Net užsispyrus laikytis T. Vanhaneno taisyklės, kad VI reikšmę višiemis metams lemia politinio režimo būklė paskutinę tų metų dieną, negalima ignoruoti aplinkybės, kad parlamentinė demokratija nežlugo Lietuvoje per vieną naktį iš gruodžio 16 d. į 17-ąją. Jos agonija truko iki 1927 m. balandžio 12 d., kai III Seimas buvo paleistas. Iki to laiko jis jau 1926 m. gruodžio 19 d. legalizavo perversmą, tautininkų ir krikščionių demokratų balsais išrinkdamas nauju prezidentu A. Smetoną, ir buvo susirinkęs į keletą posėdžių, kuriuose dirbo įprastą darbą – svarstė ir priimdavo įstatymus. Taigi net pedantiškai taikant T. Vanhaneno taisyklę, III Seimą būtų galima išbraukti iš istorijos tik tuo atveju, jeigu 1926 m. gruodžio 17 d. jis būtų buvęs išvaikytas.

Paskutinė korektūra, kurios reikia T. Vanhaneno naudojamiems duomenims apie tarpukario Lietuvos politinę istoriją, susijusi su autoritariniu laikotarpiu. Nors pagrindinė VI paskirtis yra diferencijuoti šalis, jau peržengusias demokratijos slenkstį, bet dar neiškopusias į jos aukštumas⁵³, gana aukštai nustatytas slenkstis⁵⁴ leidžia jį naudoti dar vienam tikslui – diferencijuoti autoritarinius režimus į kietus, švelnesnius ir pusiau demokratinius. Pati perskyra tarp demokratijų ir nedemokratijų priklauso nuo slenkstinių reikšmių pasirinkimo, o politologas praneša, kad anksesnėms VI indekso versijoms naudojęs kitokias slenkstines reikšmes⁵⁵. Vietoje dabartinio 10 % populiacijos buvęs nustatytas 15 % populiacijos dalyvavimo cenzas. Tai reiškia, kad kai kurios žemo lygio demokratijos anksčiau buvo klasifikuojamos kaip autoritariniai režimai⁵⁶. Visa tai reiškia, kad aiškias demokratijas nuo aiškių autokratijų skiria pilkoji pusiau demokratijų ir pusiau autoritarinių režimų zona. T. Vanhaneno indeksas

⁵³ Žr. Vanhanen T., *Introduction: Measures of Democratization*, p. 22.

⁵⁴ Pagal VI rodmenis, parlamentinės demokratijos tėvynė Didžioji Britanija jos slenkstį peržengė tik 1892 m. Žr. *Polyarchy Dataset Downloads*.

⁵⁵ Žr. Vanhanen T., *Introduction: Measures of Democratization*, p. 21.

⁵⁶ T. Vanhanenas pripažįsta, kad konkrečių slenkstčių pasirinkimo neįmanoma nenuginčijamai pagrįsti.

sukonstruotas taip, kad visiškai aiškiais nedemokratijū ($VI = 0$) atvejais tampa šalys, kuriose nevyksta jokie rinkimai arba kuriose vyksta tik netiesioginiai rinkimai. Tai karinės diktatūros ir absoliutinės monarchijos. O rinkimai, tegu ir nesažiningi, suteikia juos surengusiai šaliai galimybę gauti didesnę už 0 demokratijos indekso reikšmę.

Iš tikrųjų, patyrinėję T. Vanhaneno duomenų rinkmeną ir šalių lenteles, aptinkame, kad ten kruopščiai suregistruoti ir visi komunistinėse šalyse vykę rinkimai, dėl kurių fasadinio ar fiktyvaus pobūdžio negali būti jokių abejonių. Maža to, už gryną pinigą priimami oficialūs duomenys apie beveik 100 % dalyvavimą tokiuose nieko nesprendžiančiuose rinkimuose. Kaip minėta, tai neišgelbsti nuo nulinės VI reikšmės Sovietų Sąjungos, kur buvo galima balsuoti tik už „komunistų ir nepartinių bloko“ narius. Tačiau kai kuriose palydovinėse „liaudies demokratijos“ šalyse dėl vienu ar kitu sumetimų į jų pseudoparlamentus buvo išrenkamas ir vienas kitas komunistų partijos rinkimų blokui nepriklausantis kandidatas. Pavyzdys gali būti komunistinė Lenkija, kur rinkimuose į Seimą rinkėjai galėjo rinktis tarp dviejų ar daugiau kandidatų (dažniausiai abu būdavo komunistai), o į jį būdavo išrenkama ir komunistų rinkimų blokui nepriklausančių atstovų⁵⁷. Čia nėra galimybės aiškintis, ar ir jie kartais nebūdavo slaptosios policijos kontroliuojami statytiniai. Faktas yra tas, kad balsavimas komunistinės Lenkijos Seime ne visada būdavo vienbalsis, kaip per sovietinių Aukščiausiųjų Tarybų sesijas.

Dėl tų pačių priežasčių ir daugelis tarpukario Europos šalių, dėl kurių režimų autoritarinio pobūdžio beveik vieningai sutariama, turi didesnes už 0 VI indekso reikšmes. Mat daugelio jų diktatoriai, išvaikę nepaklusnius parlamentus, sušaukdavo naujus. Nesažiningais rinkimais būdavo užsitikrinama paklusni dauguma, tačiau parlamenteuose būdavo ir opozicijos atstovų ar nepriklausomų deputatų. Lietuva T. Vanhaneno duomenų rinkmenoje yra viena tų nedaugelio tarpukario Europos šalių, kuriose

⁵⁷ Antai 1956 m. Lenkijoje į Seimą buvo išrinkti penki katalikų grupuotės „Znak“, kurią rėmė Katalikų bažnyčios hierarchai, kandidatai. Žr. Bonusiak W., *Historia Polski (1944–1989)*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007, p. 150.

VI reikšmė lygi nuliui. Kartu sugestijuojama, kad Lietuvoje Antano Smetonos režimas buvo toks pat griežtas, kaip ir kitose „nulininkėse“ – hitlerinėje Vokietijoje ar stalininėje Rusijoje. Žinoma, apimdamas tik su rinkimais susijusius rodiklius, VI ir negali pagauti visų autoritarinio režimo griežtumui svarbių dalykų. Prie to dar grįšime straipsnio pabaigoje. Tačiau nusprendęs įtraukti į šalių lenteles bei duomenų rinkmeną komunistinėse šalyse vykusius butaforinius rinkimus, suomių politologas neturėtų ignoruoti ir vis dėlto šiek tiek mažiau butaforinių, kokie įvyko Lietuvoje po 1926 m.

Nors visose Baltijos valstybėse tarpukariu išgalėjo autoritariniai režimai, tik Latvijos diktatorius Karlis Ulmanis valdė visiškai nesiskaitydamas su teisiniais formalumais. Jis 1934 m. sulaužė konstituciją, panaudodamas valdžią, kurią turėjo kaip Latvijos ministras pirmininkas, paleisti Latvijos Seimą. Paskui jis nepasirūpino legalizuoti savo valdžią, valdydamas šalį savo nuožiūra sudaryto ministrų kabineto skelbiamais įstatymais ir potvarkiais. 1936 m. pasibaigus Latvijos prezidento Alberto Kviesio, talkinusio įvykdant 1934 m. valstybės perversmą, kadencijai, K. Ulmanis tiesiog paskyrė save nauju Latvijos prezidentu. Šį K. Ulmanio nihilizmą konstitucinės teisės atžvilgiu gal galima paaiškinti jo išsilavinimu. Jis buvo agronomas, pamėginęs valdyti Latviją taip pat, kaip geras „gaspadorius“ tvarko savo ūkį. Ir Estijos diktatorius Karlas Pätsas, ir Antanas Smetona pagal išsilavinimą bei profesiją buvo teisininkai, matyt, dėl to į teisinius formalumus žiūrėjo kur kas jautriau ir pasirūpino savo valdžią „įforminti“ naujomis konstitucijomis bei rinkimais.

Estijoje tokia konstitucija po patvirtinimo visuotiniame referendume įsigaliojo 1938 m.⁵⁸ Paskui buvo surengti ir parlamento, ir prezidento rinkimai. Šios konstitucijos įvestą Estijos valstybės santvarką T. Vanhanenas klasifikuoja kaip kartu veikiančių valdžių (angl. *concurrent powers*) sistemą, nurodydamas skaičiuoti konkurenciją bei dalyva-

⁵⁸ Metcalf L. K., „The Evolution of Presidential Power in Estonia, 1920–1992“, *Journal of Baltic Studies* 29 (4), 1998, p. 333–352; Taagepera R., „Civic Culture and Authoritarianism in the Baltic States, 1930–1940“, *East European Quarterly* 7 (4), 1974, p. 407–412.

vimą abejuose rinkimuose ir sverti abejų rinkimų indėlį į VI reikšmę pagal formulę $50\% - 50\%$. Naujoji Estijos konstitucija numatė tiesioginius prezidento rinkimus, išskyrus tą atvejį, kai iškeliamas vienas kandidatas. Tokiu atveju prezidentą turėjo rinkti specialus susirinkimas, kurį sudarė abejų parlamento rūmų deputatai, taip pat 120 vietinių savivaldybių atstovų. Taip 1938 m. rinkimuose ir atsitiko. K. Pätšas buvo išrinktas 216 balsų (92 %), o 16 balsavimo biuletenių buvo įmesti tušti⁵⁹. Kadangi rinkimai buvo netiesioginiai, T. Vanhanenas dalyvavimo juose rodiklio reikšmę laiko lygia 0. Bet konkurencijos rodiklis nelygus nuliui – jį suomių politologas laiko lygiu $4 ((100 - 92 = 8) \times 0,5)$. Dar anksčiau įvyko parlamento rinkimai, kurių opozicija neboikotavo. K. Pätso sukurtas „Tėvynės frontas“ surinko „tik“ 80 % balsų ir gavo 64 vietas iš 80 (konkurencijos rodiklis $20 \times 0,5 = 10$). Taigi į Estijos parlamentą pateko daugelis demokratinio laikotarpio parlamentinių partijų vadų, įskaitant ir didįjį K. Pätso antagonistą Jaaną Tönissoną. Rinkimuose dalyvavo 446 477 rinkėjai arba 39,3 % Estijos gyventojų. Pasvėrę rinkimų dalyvių procentą bendrame gyventojų skaičiuje koeficientu 0,5, gauname „tikrąją“ dalyvavimo parlamento rodiklio reikšmę (19,7). Sudauginę jį su svertinių konkurencijos parlamento ir prezidento rinkimų suma (14) $((14 \times 19,7)/100)$, gauname T. Vanhaneno nurodomą VI indekso reikšmę paskutiniais dvejais nepriklausomos Estijos egzistavimo metais (2,76)⁶⁰.

Matant, kaip kruopščiai T. Vanhanenas skaičiuoja autoritarinėje Estijoje vykusią „netikrą“ rinkimų rodiklius ir kad netgi fašistinei Italijai apskaičiuoja VI = 0,05, neišvengiamai kyla abejonių, ar pagrįstai smetoninė Lietuva gauna vien nulius. Abejonių nekelia 1940 m. rinkimų į „Liaudies seimą“ „nuliškumas“. Kaip ir vėliau vykę sovietinių laikų rinkimai, jie buvo butaforiniai, nes rengėjams iš anksto buvo žinomi ne tik laimėtojai, bet ir tikslus už juos atiduotų balsų skaičius. „Smetonos lai-

⁵⁹ Žr. Nohlen D., Stöver P., *Elections in Europe: A Data Handbook*, Baden-Baden: Nomos, 2010, p. 574.

⁶⁰ Žr. *Polyarchy Dataset Downloads*.

ku“ rinkimai buvo nelaisvi ir nesąžiningi, bet nebuvo butaforiniai – kiek žinoma, rinkimų komisijos nefalsifikuodavo biuletenių ir nebalsuodavo už balsuoti neatėjusius rinkėjus, o kandidatų 1936 m. LR Seimo rinkimuose buvo daugiau negu Seimo mandatų. Tie rinkimai labiau primena rinkimus, vykstančius šiuolaikinėje Baltarusijoje, o ne buvusius Sovietų Sąjungoje. Siekiant kuo tiksliau atspindėti tikrovę (būtent tam kiekybinis matavimas ir naudojamas vietoje kokybinio vertinimo), šių niuansų nereikėtų ignoruoti.

Taigi, nuo 1926 m. perversmo iki Lietuvos okupacijos 1940 m. vasarą įvyko treji rinkimai: dveji prezidento (1931 ir 1938 m.) ir IV Seimo (1936 m.). Be jokių abejonių, 1931 m. rinkimų VI reikšmė yra lygi nuliui. A. Smetoną prezidentu 1931 m. rinko specialių rinkikų (ypatingųjų tautos atstovų) kolegija. Pačius rinkikus rinko ne rinkėjai (kaip yra per JAV prezidento rinkimus), bet vietos savivaldybių tarybų nariai, kurių rinkimus (o jie nebuvo visuotiniai, būdami apriboti turto cenzo) kontroliavo Vidaus reikalų ministerija, užtikrindama „reikiamą“ savivaldybių tarybų sudėtį. Pagal pirmiau paaiškintas T. Vanhaneno dalyvavimo rodiklio skaičiavimo taisykles, tokiu atveju rodiklio reikšmę reikia laikyti lygia nuliui. Tokią pačią reikšmę reikia priskirti ir konkurencijos rodikliui, nes už A. Smetoną buvo balsuota vienbalsiai⁶¹.

Kitaip buvo per 1936 m. IV Seimo rinkimus⁶². Kandidatus į Seimą kėlė apskričių tarybos (Kaune – miesto taryba), tačiau renkami jie buvo apygardose, kurių kiekvienai priklausė po tris apskritys, o kiekviena savivaldybė galėjo iškelti tiek kandidatų, kiek kiekvienoje apygardoje turėjo būti išrinkta „tautos atstovų“ (po vieną nuo 50 000 šalies gyventojų). Todėl buvo iškelta beveik tris kartus daugiau kandidatų (144), negu būsiamajame Seime buvo numatyta vietų (49). Tad 1936 m. birželio

⁶¹ Žr. Truska L., „Antanas Smetona“, Liekis A. (sud.), *Lietuvos prezidentai*, 2. leid., Vilnius: Margi raštai, 1997, p. 94. Žr. taip pat Merkeliš A., *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*, New York: Amerikos lietuvių tautinės sąjungos leidinys, 1964, p. 390–396.

⁶² Blažytė-Baužienė D., Tamošaitis M., Truska L., *Lietuvos Seimo istorija: XX–XXI a. pradžia*, p. 180–207.

9–10 d. atėję balsuoti rinkėjai turėjo ne tik balsuoti, bet ir rinktis. Opozicija kvietė boikotuoti rinkimus, tačiau balsavusiųjų buvo daug – gal ir dėl to, kad (kaip ir vėliau 1940 m. per rinkimus į „Liaudies seimą“) buvo antspaudojami dalyvavusiųjų rinkimuose pasai. „Oficialiais duomenimis, šalyje rinkimų teisę turėjo 1 137 000 asmenų, o balsavo apie 776 000, t. y. 68,3 proc. visų asmenų.“⁶³ Lietuvos statistikos metraštis nurodo 1936 m. gruodžio 31 d. Lietuvoje buvus 2 526 535 gyventojus⁶⁴. Taigi, nepasverta dalyvavimo rodiklio reikšmė tiems rinkimams yra lygi 30,7.

Kaip skaičiuoti konkurencijos rodiklį? Jau nurodyta, kad šie rinkimai buvo konkurenciniai, nes į vieną vietą pretendavo daugiau negu trys kandidatai. Tačiau jie (su viena svarbia išimtimi, apie kurią bus kalbama toliau) atstovavo tai pačiai politinei jėgai – tautininkams (Lietuvių tautininkų sąjungai (LTS)). Kadangi konkuruojančių partijų sąrašų nebuvo, tai konkurencijos rodiklį tenka skaičiuoti ne pagal balsų, atiduotų už tuos sąrašus, pasidalijimą, bet pagal mandatų pasidalijimą. Ne visi IV Seimo deputatai formaliai priklausė LTS (tokių buvo 42). Skirtingai nuo sovietinių laikų kelių dienų sesijoms sušaukiamų ir vienbalsiai balsuojančių „Aukščiausiųjų Tarybų“, IV Seimas buvo realiai dirbanti institucija. Jis posėdžiaudavo mažiausiai pusšesto mėnesio per metus (jeigu nebūdavo sušaukiamos nepaprastosios sesijos). Vyriausybės pateikiami įstatymų projektai buvo realiai svarstomi, vykdavo diskusijos, o vienbalsiai balsuojama – ne visada. Kai kurie deputatai (visų pirma – buvęs IV Rusijos Dūmos (1912–1917 m.) narys, populiarus XX a. pradžioje leisto katalikų savaitraščio „Šaltinis“ steigėjas ir redaktorius, Seirijų klebonas prelatas Juozas Laukaitis) garsėjo kaip disidentai, „gadinantys“ vyriausybės ministrams gyvenimą užklausimais ir kitokiu aktyvumu⁶⁵.

Vis dėlto tai tebuvo vidiniai pačių tautininkų nesutarimai, o ne par-

⁶³ Blažytė-Baužienė D., Tamošaitis M., Truska L., *Lietuvos Seimo istorija: XX–XXI a. pradžia*, p. 188.

⁶⁴ Žr. ten pat, p. 190.

⁶⁵ Žr. *Lietuvos statistikos metraštis 1936*, Kaunas: Akc. „Spindulio“ b-vės spaustuvė, 1937, p. 16.

lamentinės „pozicijos“ ir „opozicijos“ kova. „IV Seime nebuvo frakcijų, nes visi jo nariai, išskyrus 3 klaipėdiečius, buvo formalūs ar neformalūs (‘neregistruoti’) tautinininkai.“⁶⁶ Taigi, viena frakcija IV Seime vis dėlto buvo – tai „klaipėdiškių frakcija“. Mat Klaipėdos krašto savivaldybės buvo vienintelės Lietuvoje, kurių Vidaus reikalų ministerija nepajėgė kontroliuoti, užtikrindama, kad į jas būtų išrenkami tik „valdžios partijos“ žmonės. Ribą tai kontrolei nubrėžė Klaipėdos kraštui plačią autonomiją suteikę tarptautinės Klaipėdos konvencijos nuostatai, kurių maža ir silpna Lietuva turėjo paisyti – ypač po nesėkmės, kurią patyrė 1934–1935 m. mėgindama numalšinti pakėlusius galvą hitlerininkus⁶⁷. Dėl Vokietijos ekonominių sankcijų dar neišbridusiai iš krizės Lietuvos ekonomikai patyrus didžiulių nuostolių, Lietuvos vyriausybei teko susitaikyti su vokiškų pronacistinių jėgų šeiminkavimu Klaipėdos krašto Seimelyje ir kitose renkamosiose savivaldybės institucijose. „Nuvertindami“ laikotarpį po 1926 m. kaip gūdaus autoritarizmo laikotarpį, ne tik užsienio, bet ir Lietuvos tyrėjai kažkodėl visiškai pamiršta, kad išliko „demokratijos oazė“ – Klaipėdos kraštas⁶⁸.

Psichologiškai tai suprantama – daugumą demokratiškai renkama me Klaipėdos seimelyje visada gaudavo provokiškos, o po 1934 m. – ir pronacistinės partijos. Kadangi demokratijos likučiai Klaipėdos krašte daugiau naudos duodavo lietuviybės priešams, negu jos šalininkams, tai kebloka buvo juos pastebėti ir pozityviai įvertinti (jeigu demokratiją laikome savaiminiu gėriu, kaip yra mūsų laikais). Taip jau susiklostė, kad už jas balsuodavo ir dauguma vietinių lietuvių („klaipėdiškių“), su kuriais Kauno Didžioji Lietuva taip ir nesugebėjo rasti bendros kalbos. Kiek galima spręsti pagal IV Seimo posėdžių stenogramas ir kitus šalti-

⁶⁶ Ten pat, p. 190.

⁶⁷ Žr., pavyzdžiui, Krivickas D., *Klaipėdos krašto teisinė būklė Lietuvos konstitucinės teisės sistemoje pagal 1924 m. statutą*. Habilitacijos darbas patiekias Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių fakultetui 1934 m., Kaunas: AB „Varpas“, 1940; Žepkaitė R., *Lietuva ir didžiosios valstybės 1918–1939 m.*, Kaunas: Šviesa, 1986, p. 131–138.

⁶⁸ Tiesa, ją riboja 1926 m. visoje Lietuvoje įvesta karo padėtis. Bet nuo 1938 m. lapkričio 1 d. hitlerinės Vokietijos spaudžiama Lietuvos vyriausybė buvo priversta ją atšaukti ir suteikti visišką laisvę vietinių nacistų veiklai.

nius, Klaipėdos krašto atstovai demonstruodavo savarankišką laikyseną klausimais, susijusiais su jau dominuojančiomis Klaipėdos krašte pro-nacistinėmis politinėmis jėgomis. Pavyzdys gali būti 1938 m. balandį jų pateiktas paklausimas dėl karo padėties panaikinimo ir griežti prieštaravimai „Nepaprastojo meto įstatymo“ projektui bei „Tautai ir valstybei saugoti įstatymo“ pakeitimams per IV Seimo Penktosios paprastosios sesijos posėdį 1938 m. spalio 15 d.⁶⁹

Žinoma, tai labai liūdnas paradoksas, kad menkų demokratijos li-kučių apsauga autoritarinėje Lietuvoje tapo šalies vyriausybės baimė aštrinti santykius su totalitarine hitlerine Vokietija. Tačiau čia nėra vietos gilintis į istorijos paradoksus bei ironiją. Pakaks tik konstatuoti, kad dėl A. Smetonos diktatūros negalios užgniaužti (prohitlerinę) opoziciją Klaipėdos krašte į „netikrą“ IV Seimą galėjo patekti bent trys deputatai, kurie nebuvo tuometinės valdžios statytiniai. Provokiškos Klaipėdos krašto partijos nesutarė, ar boikotuoti rinkimus ir LR Seimą, ar juose dalyvauti. Klaipėdos apygardoje balsavo santykinai mažiausia, palyginti su kitomis apygardomis, rinkėjų dalis⁷⁰. Kita vertus, tai buvo vienintelė apygarda, kurioje apskričių savivaldybės nepasinaudojo teise iškelti nuo apskrities daugiau nei vieną deputatą – buvo iškelta po vieną nuo Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskričių, ir visi buvo išrinkti⁷¹.

⁶⁹ Žr. *Seimo stenogramos. Penktoji paprastoji sesija: 1938.IX.15–1938.XII.31*, Kaunas: Seimo kanceliarijos leidinys, 1938, p. 43–48.

⁷⁰ Žr. *Seimo stenogramos. Pirmoji paprastoji sesija: 1936.IX.01–1936.XI.30*, Kaunas: Seimo kanceliarijos leidinys, 1936, p. 3.

⁷¹ Abejonių, kad Klaipėdos krašto atstovai nebuvo susiję su Lietuvos valdžia ir buvo provokiškai nusistatę, nepalieka šios slaptos Lietuvos saugumo žinybų surinktos žinios, kurias savo disertacijoje pateikia Modestas Kuodys: „Pakalnischkies Jonis, gim. 1894 m. Klaipėdos apskr. Jis turi apie 40 margų didumo ūkį, <...> gyvena pavyzdin-gai, su kaimynais sugyvena gerai, negirtauja ir politiniame veikime nėra pasižymėjęs. Savo laiku jis buvo lietuviško nusistatymo žmogus, priklausė lietuvių susivienijimui ir buvo visų mylimas lietuvis, tačiau jau daugiau kaip 8 metai savo nusistatymą pakeitė ir eina išvien su vokiečiais ir vokietininkais. Savo nusistatymą dalinai pakeitė dėl to, kad buvo kai kurių lietuvių prikalbėtas prašyti tarnybos, bet prašydamas ne-gavo. Be to, ir žinomas vokietininkas Bertuleit iš Smilgynų, kuris netoli jo gyvena, prikalbėjo jį pereiti į vokiečių pusę. Pakalnischkies nori, kad Lietuva su Vokietija gyventų draugiuose santykiuose ir tik tame mato ūkininkų padėties pagerėjimą. Jei tatai įvyktų, jis sako, kad vėl pasiliktų geru lietuviu. Jis yra kaimo seniūnas ir namie kalba lietuviškai ir vokiškai, tačiau daugiausia lietuviškai.“

Taigi, Vanhaneno konkurencijos rodiklio reikšmė Lietuvai nuo 1936 m., kai IV Seimas buvo išrinktas, iki 1939 m., kai, Vokietijai aneksavus Klaipėdos kraštą, jo atstovai iš IV Seimo pasitraukė, yra lygi procentinei klaipeidiškių daliai bendrame deputatų skaičiuje (apie 6). Tačiau tai nereiškia, kad to laikotarpio VI reikšmė yra $(6 \times 30,7)/100 = 1,8$. Rinkimai į IV Seimą vyko, galiojant 1928 m. Konstitucijai, kuri labai išplėtė prezidento valdžios galias. Seimas tęsė darbą, 1938 m. gegužės 12 d. įsigaliojus naujai konstitucijai, kuri tas galias padarė beveik neribotas. Tačiau šiuo atžvilgiu tų pačių metų Estijos konstitucija mažai kuo skyrėsi nuo lietuviškosios, o T. Vanhanenas estiškąją valstybės santvarką klasifikuoja kaip kartu veikiančių valdžių (angl. *concurrent powers*) sistemą.

Manau, kad suomių politologas klysta, siūlydamas Estijos prezidento ir parlamento galią sverti pagal formulę 50 %–50 %. Ir tuometinei Lietuvai, ir Estijai geriau tiktų formulė 25 %–75 %, kuri nurodo dalyvavimo parlamento rinkimuose rodiklį sverti koeficientu 0,25. Nesiveldamas į tolesnę diskusiją, kuriai reiktų Estijos 1938 m. konstituciją išsamiai palyginti su Lietuvos 1928 m. laikinąja ir 1938 m. konstitucijomis, tarsi, kad formulė 25 %–75 % geriausiai tinka Lietuvai nuo 1938 m., o 1928–1938 m. (kol galiojo laikinoji 1928 m. Konstitucija), galima taikyti formulę 50 %–50 %. Taigi, VI reikšmė Lietuvai 1936–1937 m. lygi $((6 \times 0,5) \times (30,7 \times 0,5))/100 = 0,46$.

Skaičiuojant VI reikšmę nuo 1938 m., reikia atsižvelgti į tų metų 1938 m. lapkričio 14 d. vykusius prezidento rinkimus. Rinkimai vėl buvo netiesioginiai (taigi, dalyvavimo rodiklis lygus 0), bet šį kartą

„Festling Michael, apie 60 mt. Trečias Šilutės apskr. kandidatas, taip pat mažai žinomas. Jis nuomoja pelkių kolonijos nedidelį ūkėlį.“

„Jurgeleit Michael gim. 1866 m. spalio mėn. 27 d. Gyv. Pruselių km. Ūkininkas, turi apie 200 margų žemės ūkį, namuose kalba maišyti: lietuviškai ir vokiškai; politiniai mažai teveikė. Su kaimynais sugyvena neblogai ir turi neblogą vardą kaip vokiečių, taip ir lietuvių tarpe. Buvo atstovu iš Klaipėdos krašto per paskutinius valstybės prezidento rinkimus. Jis išsitarė, jeigu jį išrinks į Seimą, jis kalbės tik teisybę.“ 1936 m. žinios apie Klaipėdos krašto kandidatus į Seimą, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1196, l. 165, 167–168. Cit. pagal: Kuodys M., *Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919–1940 m.* Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Kaunas: VDU, 2009, p. 105.

A. Smetona gavo du balsus (1,7 %) prieš (iš 120)⁷². Dvi prieš A. Smetoną paduotos tuščios balsavimo kortelės – tai ne 16, kurias tais pačiais metais gavo K. Pątsas, tačiau kodėl turėtume jas ignoruoti skaičiuodami VI reikšmę Lietuvai, jeigu T. Vanhanenas jas rūpestingai įskaičiuoja į tų metų Estijos konkurencijos rodiklį? Rinkimai vyko Seime pagal naują tais pačiais metais priimtą konstituciją, dar labiau išplėtusią prezidento galias. Taigi, skaičiuojant konkurenciją prezidento rinkimuose, reikia taikyti ir naują svorio koeficientą: $1,7 \times 0,75 = 1,275$.

Be to, 1938 m. reikia iš naujo pasverti „klaipeidiškių“ frakcijos svorį Seime. Pasvėrę Seimui gauname naują konkurencijos rodiklio reikšmę $6 \times 0,25 = 1,5$ ir naują dalyvavimo indekso reikšmę $30,7 \times 0,25 = 7,675$. Taigi, tiems metams gauname visuminį konkurencijos rodiklį $1,5 + 1,275 = 2,775$ ir tokią VI reikšmę: $(2,775 \times 7,675)/100 = 0,213$. 1939 m. po hitlerinės Vokietijos įvykdytos Klaipėdos krašto aneksijos Klaipėdos krašto atstovai iš Seimo pasitraukė. Taigi tiems metams lieka tik per 1938 m. prezidento rinkimus išryškėjusi konkurencijos rodiklio reikšmė 1,275, kurią panaudojame 1939 m. VI reikšmei gauti $(1,275 \times 7,675)/100 = 0,09785625$. Visa tai gali būti netoli tiesos, jeigu sutiktume su paties T. Vanhaneno apskaičiuota VI = 0,02 reikšme 1939 m. Italijai ir VI = 2,76 – Estijai. Taip, LRI baigė savo egzistavimą kaip autoritarinė valstybė, bet negalima teigti, kad demokratijos nebėlio ko nė kvapo, kaip tai buvo totalitarinėse kaimynėse Vokietijoje bei SSRS ir netgi „ūkiškai“ K. Ulmanio tvarkomoje Latvijoje.

3. Antroji Lietuvos Respublika Vanhaneno indekso veidrodyje

Kad ir kaip būtų keista, matuodamas demokratijos lygį atkurtoje Lietuvos Respublikoje suomių politologas padaro dar šiurkštesnių klaidų, negu jas išaiškinome tarpukario Lietuvos politinio režimo matavimuose. Šias klaidas galima pateisinti šaltinių anglų kalba stoka ir kitomis aplin-

⁷² Žr. Truska L., „Antanas Smetona“, Liekis A. (sud.), *Lietuvos prezidentai*, p. 94; Merkėlis A., *Antanas Smetona*, p. 500–501.

kybėmis, susijusiomis su laikinu Lietuvos išnykimu iš pasaulio politinio žemėlapiu. Kur kas mįslingesni (ir sunkiau paaiškinami, ir sunkiau pateisinami) T. Vanhaneno apskaičiuotų VI reikšmių netikslumai pateikiame LR II pirmojo pokomunistinio dešimtmečio demokratijos būklės vaizde (žr. 2-ą priedą).

Iš pirmo žvilgsnio tų netikslumų lentelėje nematyti. Patriotui lietuviui gali užkliūti nebent neužpildytas 1990 m. langelis, nes juk būtent tais metais pasauliui buvo paskelbta, kad Lietuva atkuria savo nepriklausomybę. Tačiau čia suomių politologas tik seka Vakarų politologų priimta konvencija skaičiuoti LR II amžių nuo 1991 m. rugsėjo 6 d., kai Lietuvos nepriklausomybę pripažino dar nesubyrijusi SSRS. Daugiau klausimų iškyla, pasigilinus į LR II skirtoje lentelėje (žr. 1-ą lentelę) pateikiamus duomenis, kurių pagrindu skaičiuojamos VI reikšmės, o ypač – į LR I politinės sistemos prielaidas, kurių pagrindu VI reikšmės skaičiuojamos.

Kalbant apie duomenis, stebina suomių politologo prielaida, kad per 1990 m. rinkimus Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis (LPS) telaimėjo 49,0 % balsų. Jos pagrindu ir apskaičiuojama 2-me priede nurodoma VI reikšmė 1991 m. ($(51 \times 50,6)/100 = 25,8$). Toks skaičius nėra tikslus netgi kaip informacija apie „landsbergininkų“ kontroliuojamų balsų LR II Atkuriamajame Seime procentinę dalį 1991 m. pabaigoje. Jie tuo metu vis dar sudarė absoliučią daugumą. LPS fragmentacija į frakcijas, galiausiai pavertusi „landsbergininkus“ mažuma ir paskatinusi juos griebtis liūdnei pagarsėjusios „parlamentinės rezistencijos“, kaip reikiant įsibėgėjo tik 1992 m.

Tiesa, reikia pripažinti, kad nustatyti tikslų už LPS per anuos lemtingus rinkimus atiduotų balsų skaičių gana keblu. Balsuojama buvo ne už partijų sąrašus, bet už individualius kandidatus. Nė vienam kandidatui nesurinkus 50 % visų rinkimų apylinkės rinkėjų balsų, vykdavo pakartotiniai rinkimai. Pirmasis balsavimas vyko 1990 m. vasario 24 d., ir jo metu buvo išrinkta 90 Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos (AT), kuri atkūrus nepriklausomybę pasiskelbė LR AT, o dar vėliau atgali-

ne data buvo pervadinta Atkuriamuoju Seimu, deputatų. Iš jų 72 buvo LPS remiami⁷³. 45 apygardose, kuriose liko varžytis du daugiausia balsų surinkę kandidatai, turėjo būti surengti pakartotiniai balsavimai, o 4 apygardose, kur atėjo balsuoti mažiau nei pusė rinkėjų – pakartotiniai rinkimai⁷⁴.

Pakartotiniai balsavimai turėjo vykti 1990 m. kovo 11 d., tačiau skubėdama surinkti Aukščiausiosios Tarybos kvorumą (išrinkti bent 95 deputatus iš 141) iki SSRS Liaudies deputatų suvažiavimo Maskvoje pradžios, LPS vadovybė prispyrė tuometinę Lietuvos valdžią paankstinti tuos balsavimus. Jie įvyko 1990 m. kovo 4, 7, 8 ir 10 (žiūrint kada kuri apygarda spėjo pasiręsti). Taip iki 1990 m. kovo 11 d. pavyko išrinkti 133 deputatus⁷⁵. Per pakartotinį balsavimą rinkėjų aktyvumas buvo mažesnis – dalyvavo 66,4 %, o kai kuriose apygardose – mažiau kaip pusė rinkėjų. Todėl skaičius deputatų, kuriuos reikėjo išrinkti pakartotiniuose rinkimuose 1990 m. balandžio 7 d., padidėjo nuo 4 iki 8. Bet ir tą dieną ne visi „trūkstami“ deputatai buvo išrinkti. Todėl kai kuriose apygardose vyko nauji pakartotiniai balsavimai ar rinkimai. Paskutinis Naujosios Vilnios rinkimų apygardoje nuo LKP (SSKP platformos) 1990 m. lapkričių buvo išrinktas Vladislavas Švedas⁷⁶.

Dėl šių 1990 m. rinkimų maratono peripetijų jiems keblu taikyti dviejų balsavimo ratų schemą. Pirmame išrinktos AT posėdyje 1990 m. kovo 10 d. vakare respublikinės rinkimų komisijos pirmininkas Juozas Bulavas pranešė, kad į rinkėjų sąrašus buvo įrašyti 2 581 000 rinkėjų, iš kurių balsavo 1 851 000 (apie 72 %)⁷⁷. Vanhaneno indeksui skaičiuoti reika-

⁷³ Žr. Laurinavičius Č., Sirutavičius V., *Lietuvos istorija*. 12 t., 1 dalis, p. 505.

⁷⁴ Žr. ten pat, p. 507.

⁷⁵ Žr. Sakalas A., *LR AT Mandatų komisijos pirmininko pranešimas LR AT 1. eilinės sesijos rytiniame posėdyje 1991 m. kovo 11 d.*, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=251075>, 2012 09 04.

⁷⁶ Taigi, Česlovo Baužos teiginys „balandžio 7 d. įvyko pakartotiniai rinkimai, kuriuose buvo išrinkti likusieji 8 AT deputatai“, nėra tikslus. Žr. Bauža Č., ats. red., *Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988–1991 metais*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2000, p. 235.

⁷⁷ Žr. Bulavas J., *Respublikos rinkiminės komisijos pirmininko pranešimas LR AT 1-os eilinės sesijos 1-me posėdyje 1990.03.10*, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=251059>, 2012 09 04.

lingą balsavusiųjų procentinę dalį (49,7 %) gauname, padaliję šį skaičių iš suomių politologo nurodomo Lietuvos gyventojų skaičiaus 1990 m. (3 722 000)⁷⁸. Sugretinę J. Bulavo informaciją su jau kitą dieną LR AT Mandatų komisijos pirmininko Aloyzo Sakalo pateiktais duomenimis, pamatome, kad tai duomenys apie rinkėjų aktyvumą 1990 m. vasario 24 d. Mat T. Vanhanenas nurodo labai panašų (bet ne visai tokį pat, taigi netikslų) balsavusių rinkėjų skaičių (1 883 000). Teigdamas, kad LPS rinkimuose į LR Atkuriamąjį Seimą laimėjo tik 49 % balsų, jis tiesiog dalija apytikslį arba suapvalintą per pirmąjį balsavimą išrinktų LPS remtų Sąjūdžio deputatų skaičių (70) iš bendro mandatų skaičiaus (141).

T. Vanhanenas šiuurkščią klaidą apie LPS rinkiminės pergalės 1990 m. mastą veikiausiai padarė, mechaniškai taikydamas bendrą taisyklę skaičiuoti partijų politinę konkurenciją pagal pirmojo rinkimų rato rezultatus. Tai gal optimalu, kai rinkimai vyksta pagal „standartinę“ mažoritarinę sistemą. Tačiau kaip ką tik parodėme, būsimojo LR Atkuriamojo Seimo rinkimai tokie nebuvo, todėl tos taisyklės taikymas duoda akivaizdžiai klaidingą rezultatą, esą LPS parėmė mažiau kaip pusė rinkėjų. Norint T. Vanhaneno klaidą visiškai tiksliai ištaisyti, reikėtų visų per 1990 m. vasario 24 d. balsavimą LPS remtų kandidatų surinktą balsų skaičių (nesvarbu, ar šie kandidatai buvo išrinkti, ar ne) padalyti iš bendro dalyvių skaičiaus (1 851 000).

Šį reikalingą darbą paliekame būsimiems tyrinėtojams, o tuo tarpu pasinaudosime suomių politologo nurodymu, kad, nesant duomenų apie procentinę už daugiausia balsų surinkusią partiją balsavusių rinkėjų dalį, partinei konkurencijai matuoti galima naudoti jos laimėtų mandatų procentinę dalį. Tačiau tai daliai nustatyti imsime ne 1990 m. vasario 24 d. išrinktų LPS remiamų kandidatų skaičių, bet galutinį jų skaičių.

⁷⁸ Literatūroje galima rasti ir kiek kitokių duomenų. Autoritetingoji „Visuotinė lietuvių enciklopedija“, kurios pateikiama informacija apie gyventojų skaičiaus kaitą pokoministinėje Lietuvoje naudosime tolesniuose skaičiavimuose, nurodo 1990 m. Lietuvoje gyvenus 3 693 700 žmonių. Žr. Vaitekūnas S., „Gyventojai“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 12 t. *Lietuva*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 114.

Literatūroje nurodoma, kad LPS iškelti ar paremti kandidatai gavo 96 (68 %) mandatus, o likusieji buvo išrinkti be jo paramos⁷⁹. Taigi, tikrasis konkurencijos rodiklis 1990 m. rinkimuose yra ne 51 % (100–49), bet 32 %, t. y. labai arti slenkstinės 30 % ribos (priminsiu, kad rinkimų laimėtoji gavo daugiau kaip 70 % balsų arba vietų, politinis režimas nebelaikytinas demokratišku)⁸⁰. Taigi, T. Vanhaneno nurodomą demokratijos rodiklį 1991 m. tenka gana radikaliai revizuoti. Tikroji jo reikšmė yra ne 25,8, bet 15,9. Atrodo, kad jis tikrai netoli nuo tiesos, jeigu kartu su T. Vanhanenu svarbiausiu esminiu demokratijos bruožu laikysime kuo tolygesnį galios pasiskirstymą (dispersiją). „Sąjūdžio revoliucijos“ metais taip nebuvo.

Vis dėlto ką tik atskleista ir ištaisyta šiurkšti T. Vanhaneno klaida nublanksta palyginus ją su kita. Matuodamas demokratijos lygį pokomunistinėje Lietuvoje jis dėl visiškai nesuprantamų priežasčių daro prielaidą, kad ir LR I politinė sistema iki 1926 m., ir LR II politinė sistema nuo 1992 m. buvo pagrįsta parlamento dominavimu. Tai reiškia, kad skaičiuodamas VI indekso reikšmes pokomunistinei Lietuvai, jis atsižvelgia tik į LR Seimo rinkimų 1992, 1996 ir 2000 m. rezultatus, bet ignoruoja 1993 ir 1997 m. LR prezidento rinkimus.

Kaip žinoma, LR Konstitucinis Teismas 1998 m. sausio 10 d. priėmė garsų nutarimą, kuriame pareiškė, kad „pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nustatytą valdžios institucijų kompetenciją Lietuvos valstybės valdymo modelis priskirtinas parlamentinės respublikos valdymo formai. Kartu pabrėžtina, kad mūsų valstybės valdymo formai būdingi ir kai kurie vadinamosios mišriosios (pusiau prezidentinės) valdymo formos ypatumai“⁸¹. Kilo plati diskusija, kurioje aktyviai dalyvavo ir poli-

⁷⁹ Žr. Bauža Č., ats. red., *Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988–1991 metais*, p. 235.

⁸⁰ Intriguoja klausimas, ar ta riba kartais nebūtų peržengta, konkurenciją pamatavus LPS remtų kandidatų surinktų balsų procentine dalimi.

⁸¹ LR Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 10 d. nutarimo ‘Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos’ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ 1998 10 10, <<http://www.lrkt.lt/dokumentai/1998/n8l0110a.htm>>, 2012 09 04.

tologai⁸², ir teisininkai⁸³. Beveik visi diskusijos dalyviai sutarė, kad LR II yra ne parlamentinė respublika, turinti „mišrios“ elementų, o būtent „mišri“, t. y. pusiau prezidentinė respublika.

Konstatavus, kad LR Konstitucinio Teismo sprendimas yra politinės konjunktūros nulemtas politinis sprendimas (ne paskutinis jo praktikoje), o LR II kaip pusiau prezidentinė respublika turi būti priskirta T. Vanhaneno taip pavadintų politinių sistemų su „kartu veikiančiomis valdžiomis“ (angl. *concurrent powers*) kategorijai, dar lieka klausimas, pagal kokią formulę (50 %–50 %) ar (75 %–25 %) turi būti sveriami LR Seimo ir LR prezidento rinkimų lyginamoji reikšmė. Pasirinksime formulę 50%-50%, nes pats T. Vanhanenas tokią formulę taiko daugybei pusiau prezidentinių respublikų, kuriose prezidentas turi maždaug tokias pat (pvz., Lenkijoje) ar net mažesnes, palyginti su Lietuva (pvz., Slovėnijoje) galias. Tokių teiginį galima paremti prezidento galių matavimo rezultatais, kuriuos pateikia ši klausimą nagrinėję tyrėjai⁸⁴.

⁸² Žr. Lukošaitis A., „Prezidentas Lietuvos politinėje sistemoje: vietos ir galios paieškos“, *Politologija* 2 (12), 1998, p. 38–56; Talat-Kelpša L., „Prezidentas ir parlamentas: reikšmė valstybės stabilumui“, *Politologija* 1 (9), 1997, p. 133–141; Hollstein Andreas, „Valstybės organizacinis modelis Lietuvos Konstitucijoje: trečiasis kelias tarp prezidentinės ir parlamentinės sistemos?“, *Politologija* 2 (14), 1999, p. 17–56–84; Urbanavičius D., „Lithuania“, Elgie Robert (ed.), *Semi-Presidentialism in Europe*, Oxford: Oxford UP, 1999, p. 150–169; Pugačiauskas V., „Semi-presidential institutional models and democratic stability: comparative analysis of Lithuania and Poland“, *Lithuanian Political Science Yearbook 1999*, Vilnius: Institute of International Relations and Political Science, <<http://www.tspmi.vu.lt/doc/199-1999pdf>>; Matsuzato K., Gudžinskas L., „An Eternally Unfinished Parliamentary Regime? Semipresidentialism as a Prism to View Lithuanian Politics“, *Acta Slavica Iaponica* 23, 2006, p. 146–170.

⁸³ Kūris E., „Politinių klausimų jurisprudencija ir Konstitucinio Teismo *obiter dicta*: Lietuvos Respublikos Prezidento institucija pagal Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimą“, *Politologija* 1 (11), 1998, p. 3–94; Ragauskas P., „Lietuvos Respublikos Prezidento vaidmuo įstatymų leidyboje“, *Politologija* 4 (28), 2002, p. 36–37; Arlauskas S., „Sovereignty of a Nation in the Parliamentary System of Lithuania: Problems and Proposals“, *Limes* 3 (2), 2010, p. 99–109.

⁸⁴ Žr., pavyzdžiui, Nørgaard O., *Economic Institutions and Democratic Reform. a Comparative Analysis of Post-Communist Countries*, Cheltenham: Edward Elgar, 2000, p. 156–161; Johannsen L., Nørgaard O., „IPA: The Index of Presidential Authority. Explorations into the Measurement and Impact of a Political Institution“. Prepared for the ECPR Joint Sessions of Workshops. Edinburgh, 28–April 4, 2003, <

3-iaame priede pateikiame patikslintus ir papildytus duomenis VI skaičiavimui. Į lentelę įraukti ne tik duomenys apie 1993 ir 1997 m. LR prezidento rinkimus, bet ir apie antrajame pokomunistiniame dešimtmetyje vykusius LR Seimo ir LR prezidento rinkimus.

4-ame priede pateiktos konkurencijos, dalyvavimo rodiklių ir VI reikšmės, apskaičiuotos, naudojant patikslintus duomenis iš 3-io priedo. Palyginimui skliausteliuose pateiktos ir paties T. Vanhaneno nurodomos reikšmės. Primename, kad 1936–1939 m. laikotarpio LR Seimo ir LR prezidento rinkimų svoriai sveriami pagal formulę 25 %–75 %, o 1992–2009 m. – pagal formulę 50 %–50 %. Sveriant dalyvavimo rodiklis dauginamas iš koeficiento 0,25; 0,75; 0,5. Pasverti dalyvavimo rodikliai sudedami, dauginami iš tokiu pat būdu gauto suminio konkurencijos rodiklio, skaičiuojant VI reikšmę. Jeigu parlamento ir prezidento rinkimai vyksta ne tais pačiais metais, nauja svertinė dalyvavimo prezidento rinkimuose rodiklio reikšmė pridėjama prie dalyvavimo anksčiau vykusiuose parlamento rinkimuose rodiklio svertinės reikšmės (arba atvirkščiai).

4. Palyginimai ir išvados

Atlikę T. Vanhaneno duomenų ir skaičiavimų reviziją, galime imtis tiek diachroninių (LR I ir LR II), tiek sinchroninių LR I ir LR II palyginimų su jų amžininkėmis Europoje. Kad būtų patogiau lyginti diachroniškai, 4-ame priede duomenys apie LR I ir LR II pateikiami lygiagrečiai. Kodėl LR I duomenų eilutė pradedama nuo 1920 m., nors nuo nepriklausomybės paskelbimo 1918 m. vasario 16 d. jau buvo praėję beveik dveji metai, o LR II – nuo 1990 m.? Todėl, kad LR I kaip demokratijos istorija prasideda nuo 1920 m. įvykusių Steigiamojo Seimo rinkimų. 1990–1992 m. Atkuriamasis Seimas – tai 1920–1922 m. dirbusio Steigiamojo Seimo atitikmuo. Apskritai, 1922–1926 m. LR I ir 1992–1996 m. LR II istorijo-

je galima rasti nemažai paralelių ir palyginamų dalykų: žemės reforma, finansinė ir ekonominė stabilizacija ir pan. Tačiau tolstant nuo herojiško „nepaprastosios politikos“ laikotarpio tokių paralelių, kurias iš pradžių lėmė panašūs valstybės kūrimo iššūkiai, randame vis mažiau. Politinėje istorijoje jų beveik nebelineka po 1926–1996 m., kai LR I demokratija žlugo, o LR II išlaikė garsųjį Samuelio Huntingtono „dviejų valdžios rotacijų“ konsoliduotos demokratijos testą⁸⁵.

1. Pats svarbiausias dalykas, kurį tie palyginimai leidžia suprasti, yra apie tai, ką gi VI iš tikrųjų matuoja. Kaip nurodėme, VI palieka „už borto“ pilietinių laisvių dimensiją, kurią daugelis demokratijos teoretikų laiko esmine. Minėjome, kad toks sprendimas pagrindžiamas šios dimensijos matavimo keblumais. Be to, suomių teoretikas priduria, kad bent jau politinių laisvių (spaudos, susirinkimų ir pan.) būklę netiesiogiai atspindi konkurencijos rodiklis, nes esą keblu įsivaizduoti stiprią rinkimų konkurenciją be veiksmingų politinių laisvių⁸⁶.

Kaip sykis „seimokratinės“ tarpukario Lietuvos patirtis įdomi tuo, kad leidžia šį argumentą paneigti. Mat beveik visa tarpukario Lietuvos istorija praėjo, galiojant nepaprastajai padėčiai („karo stoviu“)⁸⁷. Formalus pagrindas ją taip ilgai išlaikyti – nereguliuoti santykiai su Lenkija, su kuria iki 1938 m. kovo Lietuva manė esanti karo padėtyje. Tikroji priežastis nuo 1921 m. buvo vidaus politikos sumetimai: iš pradžių krikščionims demokratams, o po 1926 m. – tautininkams ji atrodė patogi priemonė valdyti šalį. Rengiantis Steigiamojo Seimo rinkimams, 1920 m. kovo 1 d. karo padėtis buvo atšaukta (išskyrus 30 km pločio pafrontės su lenkais zoną), vėl buvo paskelbta 1920 m. liepą ir išliko iki 1926 m. birželio 17 d., kai ją panaikino (išskyrus 1 km pločio zoną palei demar-

⁸⁵ Žr. Huntington S. P., *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman: University of Oklahoma Press, 1991, p. 267.

⁸⁶ Žr. Vanhanen T., *Introduction: Measures of Democratization*, p. 18.

⁸⁷ Žr. Kuodys M., *Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919–1940 m.* Toliau remiamasi šiame darbe pateikiamais duomenimis. Žr. taip pat. Максимайтис М. А., *Политический режим в буржуазной Литве в 1926–1940 гг.*, Вильнюс: ВГУ, 1974.

kacinę liniją su Lenkija) naujai išrinktas III Seimas, kuriame trapią daugumą turėjo liaudininkai ir socialdemokratai. Po 1926 m. gruodžio 17 d. ji vėl buvo paskelbta visoje šalyje. Kai Lietuvai po Lenkijos ultimatumo 1938 m. kovą užmezgus su šia šalimi diplomatinis santykius karo padėčiai formalaus pagrindo nebeliko, spaudžiant hitlerinei Vokietijai⁸⁸ Lietuvos vyriausybei teko ją nuo 1938 m. lapkričio 1 d. atšaukti. Tačiau kitu pavadinimu (kaip „sustiprintos valstybės apsaugos“ padėtis) jis jau 1938 m. gruodžio 10 d. buvo vėl įvesta Kauno mieste ir apskrityje, o po Klaipėdos krašto praradimo – ir visoje likusioje Lietuvos teritorijoje.

Tiesa, I Seimo rinkimų išvakarėse 1922 m. rugsėjo 9 d. karo padėties sritis buvo apribota aštuoniomis besiribojančiomis su Lenkijos kontroliuojama teritorija apskritimis. Tačiau į jų skaičių buvo įtrauktas Kauno miestas ir apskritis, kur koncentravosi šalies politinis gyvenimas. Šioje zonoje galiojo 1919 m. priimti „Ypatingieji valstybės apsaugos įstatai“, kurie suteikė plačias teises karo komendantams: jie galėjo savo nuožiūra bausti baudomis ir areštu asmenis, savo veikla (visų pirma, publikacijomis spaudoje) keliančius grėsmę „valstybės saugumui“, uždrausti susirinkimus ir kitokią politinių organizacijų veiklą, konfiskuoti spaudos leidinių tiražą ir uždaryti laikraščius, prekybos ir pramonės įmones. Valdant krikščionių demokratų vyriausybėms, šiais įgaliojimais buvo plačiai naudojamosi ne vien komunistinio pogrindžio veiklai slopinti, bet ir susidoroti su Lietuvos valstybei lojalia opozicija. Už vyriausybės kritiką spaudoje nuo sunkios Kauno karo komendanto Vlado Braziulevičiaus rankos nukentėjo ir būsimieji diktatoriai Augustinas Voldemaras (buvo uždarytas į Varnių koncentracijos stovyklą) bei A. Smetona (atsisakius mokėti baudą, jam teko kelias dienas praleisti areštinėje). „Seimas liko vienintele vieta, kur atstovai galėjo reikšti nepasitenkinimą krikščionių demokratų vykdoma politika.“⁸⁹

⁸⁸ Vokietija reikalavo karo padėtį atšaukti tik Klaipėdos krašte, bet, siekdama „išsaugoti veidą“, Lietuvos vyriausybė nutarė ją trumpam atšaukti visoje šalyje.

⁸⁹ Blažytė-Baužienė D., Tamošaitis M., Truska L., *Lietuvos Seimo istorija: XX–XXI a. pradžia*, p. 133.

Visa tai – ne kas kita, kaip šiurkštūs pamatinių politinių laisvių pažeidimai, dėl kurių nėra pagrindo visą „seimokratinį“ laikotarpį laikyti tikros, t. y. liberalios, demokratijos laikais. Jeigu neskaitytume poros mėnesių po Steigiamojo Seimo atidarymo 1920 m. gegužės 15 d., liberaliosios demokratijos era tarpukario Lietuvoje truko tik penkis mėnesius: nuo 1926 m. birželio 17 d., kai buvo atšaukta karo padėtis, iki 1926 m. gruodžio 17 d. Tai svarbiausias politinio režimo „seimokratinėje“ Lietuvoje skirtumas nuo Latvijos ir Estijos politinių režimų iki 1934 m. Šiose šalyse liberalioji demokratija, kurią tik penkis mėnesius ištvėrė atsilikusios Lietuvos visuomenė, išliko normali politinės sistemos būklė apie 15 metų. Tai kartu yra pagrindinis skirtumas tarp seimokratinės tarpukario ir šiuolaikinės Lietuvos, kurioje neabejotinai egzistuoja tegu ir neaukštos kokybės⁹⁰, bet tikra (politinės laisvės nesuvaržytos) liberalioji demokratija.

Taigi, 1920–1925 m. Lietuvos, turinčios gana dideles VI reikšmes, atvejis leidžia geriau suvokti, *kokios* demokratijos lygį Vanhaneno indeksas matuoja. Būtent, jis matuoja rinkiminės demokratijos (angl. *electoral democracy*) lygį, kurį iš tikrųjų lemia tik rinkiminės konkurencijos intensyvumo ir rinkėjų dalyvavimo mastas. Jis „seimokratinėje“ Lietuvoje buvo tikrai didelis. I–III Seimo rinkimuose savo sąrašus („Darbininkų kuopų“ ir kitais pavadinimais) galėjo iškelti netgi antivalstybinė Lietuvos komunistų partija, boikotavusi Steigiamojo Seimo susirinkimus. Rinkimai buvo laisvi ir sąžiningi. Tiesa, tik nėra jokių žinių apie mėginimus klastoti Steigiamojo Seimo rinkimų rezultatus.

Liaudininkai ir socialdemokratai po nelabai jiems sėkmingų I ir II Seimo rinkimų kaltino krikščionis demokratus mėginus klastoti rinkimų rezultatus kai kuriose rinkimų apylinkėse⁹¹. Po I Seimo rinkimų

⁹⁰ Apie liberaliosios demokratijos kokybės matavimo problemas žr. Norkus Z., *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*, Vilnius: VU leidykla, p. 448–472.

⁹¹ Žr. Noreikienė S., „Buržuazinės partijos seimų rinkimuose buržuazinio parlamento režimo Lietuvoje metais (1920–1926)“, *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai*, A serija, 1978, t. 4 (65), p. 80; 1979, t. 1 (66), p. 85.

(dėl neiškiai suformuluoto „Seimo rinkimų įstatymo“ 76 §) kilo aštrių nesutarimų tarp smulkių ir stambių partijų dėl „teisingo“ balsų likučių padalijimo. Dėl šių ginčų balsavimo rezultatai buvo paskelbti tik praėjus mėnesiui po rinkimų⁹². III Seimo rinkimų išvakarėse krikščionių demokratų vyriausybė mėgino pasinaudoti „administraciniu resursu“. Valstybės išdo lėšomis buvo subsidijuojama krikščionių demokratų spauda. 1925 m. buvo priimti susirinkimų įstatymo pakeitimai, uždraudę rengti susirinkimus aikštėse, gatvėse ir pan. Šie pakeitimai diskriminavo opozicines liaudininkų ir socialdemokratų partijas⁹³. Daugelyje Lietuvos vietovių tinkamos viešiemis susirinkimams patalpos būdavo tik mokyklose, tačiau leidę opozicinėms partijoms surengti tokius susirinkimus mokyklų vadovai smarkiai rizikavo. O už krikščionis demokratų per pamokslus agituodavo juos rėmusi absoliuti katalikų dvasininkijos dauguma, nesivaržiusi tam panaudoti bažnyčių sakyklas. Tačiau minėti pažeidimai iš esmės nepaveikė rinkimų rezultatų⁹⁴, o „administracinio resurso“ panaudojimas neišgelbėjo valdančiųjų krikščionių demokratų nuo pralaimėjimo per III Seimo rinkimus 1926 m. gegužės 8–10 d.

Pasitikslinus matavimo objektą, diachroniniai ir sinchroniniai VI reikšmių bei jų dinamikos palyginimai leidžia konstatuoti dar daugiau svarbių dalykų.

2. Pirmaisiais tarpukario „seimokratijos“ metais (1920–1922 m.) rinkiminės demokratijos lygis pranoko jos būklę pirmaisiais pokomunistinės Lietuvos metais (1990–1992). Nors LPS pergalę 1990 m. Atkuriamojo Seimo rinkimuose galima lyginti su krikščionių demokratų sėkme Steigiamojo Seimo rinkimuose, krikščionys demokratai parlamente neturėjo tokios didelės persvaros, todėl pagrindiniais valstybės

⁹² Žr. ten pat, 1978, t. 4 (65), p. 81.

⁹³ Žr. Noreikienė S., „Buržuazinės partijos seimų rinkimuose buržuazinio parlamentinio režimo Lietuvoje metais (1920–1926) (4. III Seimo rinkimai)“, *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai*, A serija, 1980, Nr. 3 (72), p. 64–65, 68.

⁹⁴ Neverta paminėti, kad ir LR II rinkimuose pasitaiko nesklaidumų, iš kurių rimčiausi ne vienuose rinkimuose pasikartojantys „kompiuterių užlūžimai“ skaičiuojant balsus. Kol ši (veikiausiai techninė) problema galutinai neišspręsta, anksti pritarti pasiūlymams dėl elektroninio balsavimo įteisinimo.

kūrimo klausimais turėjo siekti konsenso su tuometine kaire (visų pirma, liaudininkais), o 1991–1992 m. LPS strateginius sprendimus galėjo priimti vienašališkai. Matavimo klaidomis sumenkindamas LPS triumfą 1990 m. vasario–balandžio rinkimuose, T. Vanhanenas perdeda demokratijos lygį LPS valdomoje Lietuvoje, kur daugelyje įmonių ir įstaigų (ypač provincijoje) LPS grupės taikydavosi užimti vietą, kurią anksčiau buvo užėmusios Lietuvos komunistų partijos (LKP) vietinės organizacijos. Liberalioji demokratija Lietuvoje pradėjo konsoliduotis tik po LPS pralaimėjimo LR Seimo rinkimuose 1992 m. rudenį.

3. Rinkiminės demokratijos lygis pirmųjų dviejų tarpukario Lietuvos Seimų laikais (1922–1926 m.) buvo ne žemesnis už jos lygį pirmojo jau atkurtos nepriklausomybės Seimo laikais (1992–1996 m.). Tai reiškia, kad partijų konkurencija buvo ne ką mažesnė, o dalyvavimas rinkimuose – net kiek aktyvesnis (žr. toliau 6-ą punktą). Po triuškinančios LPS pergalės 1990 m. ir vienvaldystės ėjo toks pat triuškinantis LKP įpėdinės ekskomunistinės Lietuvos demokratinės darbo partijos (LDDP) revanšas 1992 m. LR Seimo ir 1993 m. LR prezidento rinkimuose ir iki 1996 m. trukusi vienvaldystė. Nors krikščionys demokratai Steigiamajame ir II Seime turėjo nedidelę daugumą, šalių tuo laikotarpiu, kai buvo klojami naujos valstybės pamatai (iki 1924 m. birželio), valdė koalicinės vyriausybės, kuriose dalyvavo ir pagrindinė opozicinė (liaudininkų) partija. Žinoma, už tai reikėjo sumokėti kainą. Tai buvo dažna vyriausybių kaita ir „pato“ situacija I Seime, kurį teko pirma laiko paleisti.

4. Rinkiminės demokratijos LR I III Seimo laikais lygis (VI = 31,24) prilygsta didžiausiems LR II pasiektiems rodikliams. Formaliu aritmetiniu požiūriu jį šiek tiek pranoksta LR II rodikliai 1997–2001 m. (31,6–33,2), tačiau skirtumas iš dalies gali būti traktuojamas kaip skaičiavimo artefaktas. Didesnius LR II rodiklius lemia tai, kad konkurencija 1997 m. prezidento rinkimuose skaičiuojama pagal balsus, kuriuos pirmame rinkimų rate surinko galutinis nugalėtojas. 1997 m. rinkimuose Artūras Paulauskas, surinkęs 45,28 % balsų pirmame rate, galiausiai pralaimėjo Valdui Adamkui, kuris pirmame rate buvo surinkęs

27,90 % balsų⁹⁵. Skaičiuojant pagal daugiausia balsų pirmame rate surinkusį kandidatą arba pagal balsavimo antrame rate rezultatus (kaip minėjome, T. Vanhanenas daugeliu atvejų pats taip daro), konkurencijos rodiklis gerokai sumažėtų, o dėl to ir nurodyto laikotarpio suminis VI būtų mažesnis už VI reikšmę LR I po III Seimo rinkimų 1926 m.

5. LR I III Seimo rinkimuose 1926 m. konkurencijos rodiklis priartėjo prie maksimalios 70 % ribos. LR II ši riba taip pat pasiekama jau septintaisiais demokratijos metais (1996 m.) ir išlieka panašaus lygio iki pat 2009 m., atspindėdamas didėjančią LR II partinės sistemos fragmentaciją. 2009 m. jis staigiai sumažėjo dėl Dalios Grybauskaitės fenomenalios sėkmės 2009 m. LR prezidento (69,09 % balsų pirmame rate) rinkimuose. Jeigu LR būtų prezidentinė respublika, tai būtų simptomas, kad Lietuva smuko iki vieno iš slenksčių, skiriančių demokratiją nuo nedemokratijos. Priminsime (žr. 2-ą skirsnį), kad T. Vanhanenas politinių sistemų, kuriose pralaimėjusios partijos ar kandidatai visi drauge gauna mažiau nei 30 % balsų, nelaiko demokratijomis. Pusiau prezidentinis LR II pobūdis ir didelė jos partinės sistemos fragmentacija užtikrina Lietuvai pakankamai aukštą rinkiminės demokratijos lygį 2009–2012 m. laikotarpiu (VI = 20,28) netgi taip ir neatsiradus realių varžovų dabartinei LR Prezidentei.

6. LR II būdinga dalyvavimo Seimo rinkimuose mažėjimo tendencija. Jeigu neskaitytume prezidento rinkimų 2009 m., kuriuose nebuvo realios konkurencijos, tai yra pagrindinė VI rodiklio smukimo antrajame pokomunistiniame dešimtmetyje priežastis. Tokia tendencija nespėjo pasireikšti⁹⁶ LR I „seimokratinio“ laikotarpiu, per kurį vis dėlto spėjo įvykti ketveri Seimo rinkimai – tiek pat, kiek Seimo rinkimų įvyko LR II iki 2000 m. Kiek didesnius (skaičiuojant T. Vanhaneno nurodytu būdu) dalyvavimo LR II pirmojo dešimtmečio rinkimuose rodiklius paaiškina

⁹⁵ Panašiai atsitiko 2002 m. prezidento rinkimuose, kai pirmame rate 35,53 % gavęs Valdas Adamkus antrame rate pralaimėjo Rolandui Paksui.

⁹⁶ Padaryti galutines išvadas šiuo klausimu trukdo tikslų ir patikimų duomenų apie LR gyventojų skaičių rinkimų į Steigiamąjį Seimą metu (1920 m.) trūkumas.

demografinės struktūros skirtumai (santykinai didesnė jaunų, balsavimo teisės dar neturinčių žmonių dalis) ir aukštesnis balsavimo amžiaus cenzas (21 *versus* 18 metų) LR I. Tačiau jau antrojo LR II dešimtmečio dalyvavimo rodikliai mažesni už LR I seimokratinio laikotarpio rodiklius.

Tačiau jeigu skaičiuosime pagal balsavimo teisę turėjusių gyventojų procentinę dalį, nė vienuose atkurtoje nepriklausomoje Lietuvoje vykusiuose rinkimuose nebuvo balsuota taip aktyviai, kaip per beveik visus „seimokratinėje“ LR I vykusius Seimo rinkimus. Steigiamojo Seimo susirinkimuose galėjo dalyvauti iki 90 % tokių rinkėjų⁹⁷, I Seimo – apie 73 %⁹⁸, II Seimo – iki 80 %⁹⁹. Tiesa, visi šie skaičiai pagrįsti vertinimais (į rinkimų sąrašus įtrauktų piliečių skaičius nežinomas), kurių tikslumas dėl 3-iaame skirsnyje aptartų 1920–1922 m. laikotarpio demografinės statistikos problemų gali būti ginčijamas. Tačiau „Lietuvos statistikos metraštis 1924–1926“ skelbia tikslų per III Seimo rinkimus sąrašuose buvusių piliečių skaičių – 1 179 538¹⁰⁰. Iš jų balsavo 1 017 293 asmenys. Tai reiškia, kad balsavo 86,4 % įtrauktųjų į sąrašus¹⁰¹. Matyt, būtent tais metais buvo pasiektas absoliutus dalyvavimo rekordas per visus nuo XX a. pradžios iki šiol Lietuvoje vykusius laisvus rinkimus. Verta priminti, kad per „legdinį“ 1990 m. vasario 24 d. pirmąjį balsavimą rinkimuose į būsimąjį Atkuriamąjį Seimą balsavo apie 72 % į sąrašus įtrauktų rinkėjų. Rinkėjų aktyvumu su „seimokratinėje“ LR I vykusiais Seimo rinkimais gali lygintis tik LR II prezidento rinkimai 1993 m. vasario 14 d. (78,6 %

⁹⁷ Žr. Blažytė-Baužienė D., Tamošaitis M., Truska L., *Lietuvos Seimo istorija: XX–XXI a. pradžia*, p. 54.

⁹⁸ Ten pat, p. 97.

⁹⁹ Ten pat, p. 116.

¹⁰⁰ Žr. *Lietuvos statistikos metraštis 1924–1926*, p. 84.

¹⁰¹ Tiesa, skaičiuojant nuo tuo metu Lietuvoje gyvenusių rinkiminio amžiaus asmenų skaičiaus (apie 1 280 000), tai sudaro „tik“ 80 %. Skirtumas reiškia, kad apie 8 % rinkiminio amžiaus gyventojų (tik nedidelė jų dalis neturėjo teisės balsuoti) buvo neįtraukti į rinkėjų sąrašus. Žr. Noreikienė S., „Buržuazinės partijos seimų rinkimuose buržuazinio parlamentinio režimo Lietuvoje metais (1920–1926) (4. III Seimo rinkimai)“, p. 75. Šis skaičius gana iškalbingai byloja apie dar ganą menką tuometinės Lietuvos valstybės infrastruktūrinės galios (matuojamos valstybės valdžios gebėjimais savo čiuptuvais apraizgyti kiekvieną asmenį) lygį.

į sąrašus įtrauktų rinkėjų) ir 1997 m. gruodžio 21 d. (71,45 % pirmame, 73,66 % antrame rate). Vėlesniuose LR prezidento rinkimuose dalyvavo jau tik apie pusę registruotų rinkėjų. Toks pat įprastas ir registruotų rinkėjų dalyvavimo LR II Seimo rinkimuose rodiklis, pradedant 1996 m. rinkimais. Išimtis – 1992 m. Seimo rinkimai, kur pirmame rate dalyvavo 75,25 % rinkėjų¹⁰².

7. Stabilūs ar net didėjantys dalyvavimo LR I Seimų rinkimuose rodikliai prieštarauja kai kurių autorių (ne vien tautininkų režimo ideologų) nuomonei, kad Lietuva 1918–1926 m. buvo nepasirengusi demokratijai. Galima sutikti, kad Lietuva savo ekonominiu lygiu, socialine struktūra ir politine kultūra nebuvo subrendusi *liberaliai* demokratijai (kurios esminiai bruožai yra tolerancija išpažįstantiems skirtingas vertybes bei laisvės mažumoms)¹⁰³, tačiau dauguma Lietuvos gyventojų priėmė ir vertino rinkiminę demokratiją, kurią apibrėžia teisės rinktis ir balsuoti. Taip iš dalies galima paaiškinti ir gana didelį dalyvavimo nelaisvuose¹⁰⁴ 1936 m. rinkimuose rodiklį (68,3 % turinčių teisę balsuoti asmenų), gerokai pranokstantį dalyvavimo daugumoje laisvų LR II rinkimų rodiklius¹⁰⁵. Matyt, labiausiai nesubrendęs liberaliajai demokratijai buvo tuometinis politinis elitai. Ne tik krikščionys demokratai, nenorėję atnaujinti koalicijos su liaudininkais, bet ir patys liaudininkai. Įsigalėjus A. Smetonos režimui, kalbomis apie „masių nesubrendimą demokrati-

¹⁰² Žr. informaciją Lietuvos vyriausiosios rinkimų komisijos interneto puslapyje <<http://www.vrk.lt/lt/pirmas-puslapis/rinkimai/rinkimai-pagal-data.html>>, 2012 09 04, taip pat Blažytė-Baužienė D., Tamošaitis M., Truska L., *Lietuvos Seimo istorija: XX–XXI a. pradžia*, p. 340.

¹⁰³ Plg. Kasparavičius A., „Parlamentarizmo ir politinės kultūros problemos Lietuvoje 1920–1926 metais“, *Parlamento studijos*, 2006, Nr. 6, <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr6/6_Istorija_Kasparavicius.htm>, 2012 09 05.

¹⁰⁴ Verta dar kartą priminti, kad tai nebuvo rinkimai be pasirinkimo – paprastai rinkėjas gaudavo rinktis iš trijų tautininkų valdžiai priimtinių kandidatų. Toks pat „demokratijos lygis“ (teisė iš kelių komunistų išsirinkti patį geriausią) buvo galutinis Michailo Gorbačiovo sumanytos sovietinės politinės sistemos demokratizacijos tikslas. Savo varžybiškumu 1936 m. Seimo rinkimai Lietuvoje daug nesiskiria nuo to, kas vyksta per rinkimus šiuolaikinėse „valdomos demokratijos“ šalyse (pvz., Irane ar Rusijoje).

¹⁰⁵ Opozicija aiškino tą gausų dalyvavimą pasų antspaудavimu, tačiau nėra žinių, kad nebausiesiems būtų taikomos kokios nors represijos.

jai“ pirmiesiems buvo patogu teisinti savo talką perversmininkams, o antriesiems – gėdingą kapituliaciją 1926 m. gruodžio 17 d.

8. Patikslinus LR I 1920–1926 m. rinkimų ir demografinės statistikos duomenis, paaiškėja, kad šiuo laikotarpiu Lietuva rinkiminės (bet ne liberaliosios) demokratijos lygiu atsiliko nuo Latvijos ir Estijos kur kas mažiau, negu nurodo T. Vanhanenas (plg. 1-ą ir 4-ą priedus). „Atsilikimą“ galima iš dalies paaiškinti demografinės struktūros skirtumais – Lietuvos visuomenė dėl didesnio gimstamumo buvo santykinai „jaunesnė“. Per T. Vanhaneno be pakankamo pagrindo ignoruojamus LR I III Seimo rinkimus to skirtumo visai nebeliko – Lietuva rinkiminės demokratijos lygiu pasivijo savo kaimynes.

9. Taikant kiekybines politinių režimų matavimo priemones tarpukario Lietuvos autoritariniam laikotarpiui, negalima neatsižvelgti į parlamentarizmo likučius autonominiame Klaipėdos krašte ir dekoratyvinio parlamentarizmo restauraciją 1936–1940 m. Šiais bruožais lietuviškasis autoritarizmas skyrėsi ir nuo to meto totalitarinių režimų, ir nuo atvirų karinių diktatūrų, reprezentuojančių brutaliausią autoritarizmo atmainą. Tikslus autoritarizmo lygio tarpukario Lietuvoje matavimas yra atskiro tyrimo uždavinys, kuriam VI nėra pritaikytas.

10. Interpretuojant kiekybines VI reikšmes, būtina atsižvelgti, kad Vanhaneno indeksas demokratijos lygį matuoja tik intervalų skalės lygiu¹⁰⁶. Tai reiškia ne tik demokratijos slenksčių, bet ir nulinės indekso reikšmės konvencinį pobūdį. Svarbiausia, VI indekso reikšmių pokyčių negalima interpretuoti ta prasme, kad kiekybinės tos reikšmės padidėjimas n kartų reiškia ir VI matuojamo reiškinio padidėjimą n kartų. Panašiai kaip pakilus oro temperatūrai nuo 10 °C iki 20 °C nepasidaro dvigubai šilčiau, taip ir VI reikšmės padidėjimas nuo 10 iki 20 nereiškia, kad rinkiminės demokratijos lygis pakilo du kartus. Taigi, negalime sakyti, kad 2000 m. ($VI = 33,2$) Lietuvoje buvo daugiau nei dvigubai demokratijos, palyginti su 1991 m. ($VI = 16,03$). Tokie teiginiai prasmingi tik turint omenyje tą indeksą sudarančių dalyvavimo ir konkurencijos rodik-

¹⁰⁶ Žr. Munck G., *Measuring Democracy*, p. 19.

lių reikšmes. Galime tik teigti (pvz.), kad VI reikšmės padidėjimas nuo 5 iki 10 atspindi tokio pat dydžio rinkiminės demokratijos pokytį, kaip ir tos reikšmės padidėjimas nuo 15 iki 20, o vienodas VI reikšmes traktuoti kaip tokio paties rinkiminės demokratijos lygio ženklą.

11. Liberali demokratija neįmanoma be rinkiminės demokratijos, tačiau dideli rinkiminės demokratijos rodikliai negarantuoja geros liberalios demokratijos kokybės (2-me priede pateikti duomenys rodo, kad Italija 1990–2000 m. rinkiminės demokratijos lygiu prilygo, o kartais ir lenkė Skandinavijos šalis). Kita vertus, palyginti neaukštas rinkiminės demokratijos lygis, būdingas šalims, kuriose yra dvipartinė sistema ir didelė procentinė nesinaudojančių balsavimo teise rinkėjų dalis (JAV atvejis¹⁰⁷), gali būti suderinamas su gana gera liberalios demokratijos kokybe. Liberaliosios demokratijos kokybės matavimas yra atskiras ir labai sudėtingas tyrimo uždavinys, kuriam spręsti VI netinka.

¹⁰⁷ 1990–2000 m. VI reikšmė JAV svyravo tarp 16,11 ir 23,38. Žr. *Polyarchy Dataset Downloads*.

*I priedas. Vanhaneno demokratijos indeksų reikšmės Europos šaliams 1920–1939 m.*¹⁰⁸

Šalis	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Airija	nd	nd	12,65	21,34	21,34	21,34	21,34	24,27	24,27	24,27	24,27	24,27	23,98	23,55	23,55	23,55	23,55	24,62	24,62	24,62
Albanija	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Austrija	26,87	26,87	26,87	27,85	27,85	27,85	27,85	28,48	28,48	28,48	32,33	32,33	32,33	32,33	32,33	32,33	32,33	0	0	nd
Belgija	14,69	16,22	16,22	16,22	16,22	16,2	16,2	16,2	16,2	17,77	17,77	17,77	17,77	17,54	17,54	19,29	19,29	19,29	19,29	18,76
Bulgarija	2,93	2,93	2,24	2,24	2,24	2,24	2,24	3,49	3,49	3,49	3,49	2,97	2,97	2,97	0	0	0	0	0	0
Čekoslovakija	32,69	32,69	32,69	32,69	32,69	34,98	34,98	34,98	34,98	37,23	37,23	37,23	37,23	37,23	40,1	40,1	40,1	40,1	40,1	nd
Danija	24,66	24,66	24,66	24,66	24	24	24,33	24,33	24,33	23,5	23,5	23,5	24,6	24,6	24,6	24,6	24,6	24,6	24,6	25,51
Didžioji Britanija	13,68	13,68	18,78	18,78	17,92	17,92	17,92	17,92	17,92	28,63	28,63	21,13	21,13	21,13	21,13	22,33	22,33	22,33	22,33	22,33
Estija	29,58	29,58	28,88	28,88	28,88	32,86	32,86	32,86	32,86	31,65	31,65	31,65	26,85	26,85	0	0	0	0	2,76	2,76
Grakėja	1,84	1,84	1,84	1,39	5,55	5,55	10,85	10,85	8,7	8,7	8,7	8,7	11,92	10,67	10,67	5,27	0	0	0	0
Ispanija	1,24	1,24	1,24	0	0	0	0	0	0	0	0	6,69	6,69	19,07	19,07	19,07	19,88	19,88	19,88	0
Italija	15,48	17,72	17,72	17,72	18,75	0	0	0	0	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Jugoslavija	9,47	9,47	12,27	12,27	13,33	13,33	12,01	12,01	12,01	0	0	0	0	0	1,92	1,92	1,92	1,92	2,42	2,42
Latvija	28,41	28,41	28	28	28	26,8	26,8	26,8	28	28	28	28	28	28	28	28	0	0	0	0
Lenkija	12,8	12,8	22,15	22,15	22,15	22,15	0	0	11,02	11,02	8,52	8,52	8,52	8,38	8,38	0	0	0	0	nd
Lietuva	16,56	16,56	17,95	17,95	17,05	17,05	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Liuksemburgas	17,52	17,52	19,2	19,2	19,2	20,88	20,88	20,88	21,06	21,06	21,06	24,34	24,34	24,34	24,2	24,2	24,2	25,9	25,9	25,9
Nyderlandai	14,25	14,25	29,16	29,16	29,16	29,33	29,33	29,33	30,4	30,4	30,4	30,4	30,4	31,63	31,63	31,63	31,63	33,04	33,04	33,04
Norvegija	17,6	22,62	22,62	22,62	24,09	24,09	24,09	22,76	22,76	22,76	29,2	29,2	29,2	26,17	26,17	28,81	28,81	385	385	385
Portugalija	3	3,84	1,5	1,5	1,5	3,06	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Prancūzija	14,81	14,81	14,81	14,81	14,59	14,59	14,59	16,3	16,3	16,3	16,3	16,3	16,22	16,22	16,22	16,69	16,69	16,69	16,69	16,69
Rumunija	1,43	1,43	2,3	2,3	2,3	2,3	2,34	1,95	1,15	1,15	1,15	2,68	3,06	2,48	2,48	2,48	2,48	3,17	0	0
Suomija	6,94	6,94	6,89	6,89	6,61	15,98	15,98	16,04	16,04	16,3	18,05	19,9	19,9	19,43	19,43	19,81	19,81	22,15	22,15	23,06
Švedija	7,86	18,8	18,8	18,8	17,32	17,32	17,32	17,32	24,42	24,42	24,42	24,42	23,61	23,61	23,61	25,28	25,28	25,28	25,28	25,28
Šveicarija	13,57	13,57	13,18	13,18	13,18	13,15	13,15	13,15	14,03	14,03	14,03	14,88	14,88	14,88	14,88	15,6	225	15,6	225	10,35
Sovietų Sąjunga	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Vengrija	4,66	4,66	2,34	2,34	2,34	2,34	1,57	1,57	1,57	1,57	1,77	1,77	1,77	1,77	1,77	2,05	2,05	2,05	2,05	1,54
Vokietija	10,72	10,72	10,72	10,72	10,83	30,24	30,24	30,24	29,15	29,15	32,32	32,32	31,18	16,57	0	0	0	0	0	0

¹⁰⁸ Žr. Polyarchy Dataset Downloads.

2 priedas. Vanhaneno demokratijos indekso reikšmės Europos šalims 1990–2000 m.

Šalis	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Airija	26,35	26,35	29,6	29,6	29,6	29,6	29,6	30,13	30,13	30,13	30,13
Albanija	0	26,42	20,51	20,51	20,51	20,51	22,58	11,99	11,99	11,99	11,99
Austrija	35,66	35,66	35,66	35,66	37,56	37,56	37,56	37,56	37,56	37,94	37,94
Baltarusija	nd	5,89	5,89	5,89	7,2	7,2	7,2	7,2	7,2	7,2	7,2
Belgija	43,55	43,23	43,23	43,23	43,23	42,03	42,03	42,03	42,03	42,72	42,72
Bosnija ir Hercegovina	nd	32,1	nd	nd	nd	nd	32,89	32,89	27,14	27,14	24,79
Bulgarija	32,22	40,47	40,47	40,47	34,81	34,81	34,81	24,16	24,16	24,16	24,16
Čekija	nd	nd	nd	42,7	42,7	42,7	41,06	41,06	39,26	39,26	39,26
Čekoslovakija	36,27	36,27	40,61	nd	nd	nd	nd	nd	nd	nd	nd
Danija	39,46	39,46	39,46	39,46	41,81	41,81	41,81	41,81	41,19	41,19	41,19
Didžioji Britanija	32,93	32,93	33,67	33,67	33,67	33,67	33,67	30,15	30,15	30,15	30,15
Estija	nd	39,39	20,95	20,95	20,95	24,19	24,19	24,19	24,19	24,07	24,07
Graikija	34,41	34,41	34,41	35,3	35,3	35,3	37,87	37,87	37,87	37,87	37,87
Islandija	44,25	37,54	37,54	37,54	37,54	38,59	38,59	38,59	38,59	36,13	36,13
Ispanija	31,55	31,55	31,55	37	37	37	39,15	39,15	39,15	39,15	31,89
Italija	44,21	44,21	47,08	47,08	36,16	36,16	42,75	42,75	42,75	42,75	42,75
Jugoslavija	0	0	18,13	30,82	30,82	30,82	19,82	5,84	5,84	5,84	20,65
Kipras	31,9	31,59	31,59	31,59	31,59	31,59	31,85	31,85	31,85	31,85	31,85
Kroatija	nd	5,72	26,66	26,66	26,66	22,59	22,59	20,31	20,31	20,31	27,54
Latvija	nd	26,36	26,36	26,26	26,26	26,69	26,69	26,69	27,57	27,57	27,57
Lenkija	18,13	18,97	18,97	19,34	19,34	27,02	27,02	23,6	23,6	23,6	22,3
Lietuva	nd	25,8	26,6	26,6	26,6	26,6	24,66	24,66	24,66	24,66	28,16
Liuksemburgas	32,66	32,66	32,66	32,66	32,56	32,56	32,56	32,56	32,56	29,1	29,1
Makedonija	nd	12,56	12,56	12,56	16,25	16,25	16,25	16,25	16,19	20,16	20,16
Malta	33,57	33,57	33	33	33	33	34,53	34,53	33,82	33,82	33,82
Moldavija	nd	7,56	7,56	7,56	12	12	20,65	20,65	22,04	22,04	22,04
Nyderlandai	38,74	38,74	38,74	38,74	40,84	40,84	40,84	40,84	38,42	38,42	38,42
Norvegija	41,34	41,34	41,34	35,97	35,97	35,97	35,97	37,93	37,93	37,93	37,93
Portugalija	28,11	21,09	21,09	21,09	21,09	23,35	29,66	29,66	29,66	28,06	28,06
Prancūzija	32,03	32,03	32,03	34,41	34,41	30,36	30,36	29,26	29,26	29,26	29,26
Rumunija	14,7	14,7	27,7	27,7	27,7	27,7	32,11	32,11	32,11	32,11	20,66
Rusija	7,67	15,34	15,34	27,02	27,02	29,94	29,5	29,5	29,5	28,71	29,2
Slovakija	nd	nd	nd	33,86	34,96	34,96	34,96	34,96	43,62	33,86	33,86
Slovėnija	nd	25,5	32,66	32,66	32,66	32,66	30,1	31,28	31,28	31,28	29,04
Suomija	38,69	37,19	37,19	37,19	35,52	34,52	34,52	34,52	34,52	35,36	35,6
Švedija	36,18	39,32	39,32	39,32	34,67	34,67	34,67	34,67	37,69	37,69	37,69
Šveicarija	20,69	21,04	21,04	21,04	21,04	18,95	18,95	18,95	18,95	18,96	18,96
Ukraina	nd	22,3	22,3	22,3	30,06	30,06	30,06	30,06	29,73	29,76	29,76
Vengrija	33,49	33,49	33,49	33,49	35,09	35,09	35,09	35,09	25,42	25,42	25,42
Vokietija	32,9	32,9	32,9	32,9	33,85	33,85	33,85	33,85	35,53	35,53	35,53

3 priedas. Patikslinta ir papildyta 1920–1996 m. rinkimų LR I ir LR II statistika

Rinkimų data	Didžiausia partija	Procentinė didžiausios partijos laimėtų balsų / vietų dalis ir tiesioginių prezidento rinkimų nugalėtojo pirmame rate surinkta balsų dalis	Bendras balsų skaičius ¹⁰⁹	Gyventojų skaičius ¹¹⁰	Procentinė balsavusiųjų dalis bendrame rinkėjų skaičiuje
Pirmoji Lietuvos Respublika					
1920	Krikščionių demokratų partija	46,5	682 291	1 861 000	37,1
1922	Krikščionių demokratų blokas	41,6	811 687	2 000 534	40,6
1923	Krikščionių demokratų blokas	43,8	901 337	2 029 000	44,4
1926	Krikščionių demokratų blokas	31,5	1 017 293	2 227 500	45,6
1936	Tautininkai	94	776 000	2 526 500	30,7
Antroji Lietuvos Respublika¹¹¹					
1990 (S)	Sąjūdis	68,0	1 851 000	3 693 700	50,1
1992 (S)	Demokratinė darbo partija	45,1	1 812 798	3 706 300	48,9
1993 (P)	A. Brazauskas	60,1	2 012 420	3 693 900	54,5
1996 (S)	Tėvynės sąjunga / Lietuvos konservatoriai	29,8	1 374 673	3 615 200	38,0
1997 (P)	V. Adamkus	27,90	1 875 148	3 588 000	52,3
2000	A. Brazausko socialdemokratinė koalicija ¹¹²	31,08	1 539 743	3 512 100	43,8
2002 (P)	R. Paksas	19,40	1 466 536	3 462 500	42,3
2004(P)	V. Adamkus	31,14	1 285 067	3 445 900	37,2
2004 (S)	Darbo partija	28,44	1 228 653	3 445 900	35,6
2008 (S)	Tėvynės sąjunga / Lietuvos konservatoriai	19,72	1 309 965	3 366 400	38,9
2009 (P)	D. Grybauskaitė	69,09	1 393 278	3 349 900	41,5

¹⁰⁹ Kai yra tokie duomenys, nurodomas galiojančių balsavimo biuletenių skaičius. Pradedant 1993 m. (duomenų apie ankstesniųjų metų rinkimus ten nėra) pateikiami Vyriausiosios rinkimų komisijos interneto puslapyje skelbiami duomenys. Žr. *Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisija*, <<http://www.vrk.lt/lt/pirmas-puslapis/rinkimai/rinkimai-pagal-data.html>>, 2012 09 04. Kitų duomenų šaltiniai nurodyti straipsnio tekste.

¹¹⁰ 1920 ir 1922 m. nurodytas gyventojų skaičius pagrįstas šio straipsnio tekste pateiktas autoriaus vertinimais. 1923 m. nurodomas tais metais vykusio gyventojų surašymo Didžiojoje Lietuvoje nustatytas gyventojų skaičius. 1926–2004 m. Lietuvos gyventojų skaičius nurodytas pagal straipsnį „Gyventojai“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 12 t. *Lietuva*, p. 109 ir 114. Duomenys apie gyventojų skaičių 2008 ir 2009 m. pateikiami pagal atitinkamų metų Lietuvos statistikos metraščius. Kaip žinoma, preliminarūs 2011 m. gyventojų surašymo duomenys leidžia teigti, kad tikrasis Lietuvos gyventojų skaičius jau tada buvo gerokai mažesnis. Tačiau šis netikslumas šiame straipsnyje pateikiami analizei didelės reikšmės neturi, nes absoliuti dauguma emigrantų išsaugo LR pilietybę, o kartu – ir balsavimo teisę.

¹¹¹ Nuo 1992 m. pateikiami rinkimų LR Seimo daugiamandatėje apygardoje ir pirmojo LR prezidento rinkimų rato rezultatai.

¹¹² Netrukus po rinkimų koaliciją sudariusios LDDP ir LSDP susijungė. Todėl skaičiuojant konkurencijos rodiklį naudojamas koalicijos surinktas balsų, o ne jos partnerių pavieniui gautų Seimo mandatų skaičius.

4 priedas. Patikslintos ir papildytos (2001–2009 m. laikotarpio) konkurencijos, dalyvavimo rodiklių ir VI reikšmės LR I ir LR II

Metai	Konkurencija	Dalyvavimas	Svėrimo formulė	Vanhano indeksas	Metai	Konkurencija	Dalyvavimas	Svėrimo formulė	Vanhano indeksas
Pirmoji Lietuvos Respublika					Antroji Lietuvos Respublika				
1920	53,5 (47,3)	37,1 (35,0)	100 – 0	19,56 (16,56)	1990	(32) ¹¹³	50,1	100 – 0	16,03
1921	53,5 (47,3)	37,1 (35,0)	100 – 0	19,56 (16,56)	1991	(32) (51,0)	50,1 (50,59)	100 – 0	16,03 (25,8)
1922	58,4 (51,3)	40,6 (35,0)	100 – 0	23,71 (17,95)	1992	54,9 (54,9)	48,9 (48,44)	100 – 0 ¹¹⁴	26,85 (26,6)
1923	56,2 (48,7)	44,4 (35,0)	100 – 0	24,95 (17,05)	1993	47,4 ¹¹⁵ (54,9)	51,7 ¹¹⁶ (48,44)	50 – 50	24,51 (26,6)
1924	56,2 (48,7)	44,4 (35,0)	100 – 0	24,95 (17,05)	1994	47,4 (54,9)	51,7 (48,44)	50 – 50	24,51 (26,6)
1925	56,2 (48,7)	44,4 (35,0)	100 – 0	24,95 (17,05)	1995	47,4 (54,9)	51,7 (48,44)	50 – 50	24,51 (26,6)
1926	68,5 (0)	45,6 (0)	100 – 0	31,24 (0)	1996	54,95 ¹¹⁷ (70,0)	46,25 ¹¹⁸ (35,23)	50 – 50	25,41 (24,66)
1927	0	0,00	100 – 0	0	1997	70,0 ¹¹⁹ (70,0)	45,15 ¹²⁰ (35,23)	50 – 50	31,6 (24,66)
1928	0	0,00	50 – 50	0	1998	70,0 (70,0)	45,15 (35,23)	50 – 50	31,6 (24,66)
1929	0	0,00	50 – 50	0	1999	70,0 (70,0)	45,15 (35,23)	50 – 50	31,6 (24,66)
1930	0	0,00	50 – 50	0	2000	69,1 ¹²¹ (68,9)	48,05 ¹²² (40,87)	50 – 50	33,2 (28,16)
1931	0	0,00	50 – 50	0	2001	69,1	48,05	50 – 50	33,2
1932	0	0,00	50 – 50	0	2002	69,46 ¹²³	43,05 ¹²⁴	50 – 50	29,9
1933	0	0,00	50 – 50	0	2003	69,46	43,05	50 – 50	29,9
1934	0	0,00	50 – 50	0	2004	69,43 ¹²⁵	36,4 ¹²⁶	50 – 50	25,27
1935	0	0,00	50 – 50	0	2005	69,43	36,4	50 – 50	25,27
1936	(3)	15,35	50 – 50	0,46	2006	69,43	36,4	50 – 50	25,27
1937	(3)	15,35	50 – 50	0,46	2007	69,43	36,4	50 – 50	25,27
1938	(2,775)	7,675	25 – 75	0,213	2008	69,43 ¹²⁷	38,05 ¹²⁸	50 – 50	26,42
1939	(1,275)	7,675	25 – 75	0,098	2009	50,45 ¹²⁹	40,2 ¹³⁰	50 – 50	20,28

¹¹³ Skliausteliai nurodo, kad konkurencijos rodiklis nustatytas vertinimo būdu. Jis reiškia LPS neremtiems kandidatams likusių Atkuriamojo Seimo mandatų procentinę dalį.

¹¹⁴ Nors 1992 m. priimta LR II Konstitucija įvedė pusiau prezidentinę santvarką, kurioje parlamento ir prezidento rinkimų lyginamajai reikšmei svėrti taikome formulę 50 %–50 %, 1992 m. LR prezidentas dar nebuvo išrinktas. Todėl tiems metams naudojama svėrimo formulė 100%–0 %.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Arlauskas S., „Sovereignty of a Nation in the Parliamentary System of Lithuania: Problems and Proposals“, *Limes* 3 (2), 2010, p. 99–109.

Banks A. S., ed., *Cross-Polity Time Series Data*, Cambridge (Mass.): The MIT Press, 1971.

Bauža Č., ats. red., *Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988–1991 metais*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2000.

Blažytė-Baužienė D., Tamošaitis M., Truska L., *Lietuvos Seimo istorija: XX–XXI a. pradžia*, Vilnius: Baltos lankos, 2009.

Bonusiak W., *Historia Polski (1944–1989)*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007.

¹¹⁵ 1993–1994 m. konkurencijos rodikliui skaičiuoti naudojama pusės 1992 m. Seimo ir pusės 1993 m. prezidento rinkimų konkurencijos rodiklių suma.

¹¹⁶ 1993–1994 m. dalyvavimo rodikliui skaičiuoti naudojama pusės 1992 m. Seimo ir pusės 1993 m. prezidento rinkimų dalyvavimo rodiklių suma.

¹¹⁷ 1996 m. konkurencijos rodiklį sudaro pusės 1993 m. prezidento rinkimų ir pusės 1996 m. Seimo rinkimų konkurencijos rodiklių suma.

¹¹⁸ 1996 m. dalyvavimo rodiklį sudaro pusės 1993 m. prezidento rinkimų ir pusės 1996 m. Seimo rinkimų dalyvavimo rodiklių suma.

¹¹⁹ 1997–1999 m. konkurencijos rodiklį sudaro pusės 1997 m. prezidento rinkimų ir pusės 1996 m. Seimo rinkimų konkurencijos rodiklių suma.

¹²⁰ 1997–1999 m. dalyvavimo rodiklį sudaro pusės 1997 m. prezidento rinkimų ir pusės 1996 m. Seimo rinkimų dalyvavimo rodiklių suma.

¹²¹ 2000–2001 m. konkurencijos rodikliui skaičiuoti naudojama pusės 2000 m. Seimo ir pusės 1997 m. prezidento rinkimų konkurencijos rodiklių suma.

¹²² 2000–2001 m. dalyvavimo rodikliui skaičiuoti naudojama pusės 2000 m. Seimo ir pusės 1997 m. prezidento rinkimų dalyvavimo rodiklių suma.

¹²³ 2002–2003 m. konkurencijos rodikliui skaičiuoti naudojama pusės 2000 m. Seimo ir pusės 2002 m. prezidento rinkimų konkurencijos rodiklių suma.

¹²⁴ 2002–2003 m. dalyvavimo rodikliui skaičiuoti naudojama pusės 2000 m. Seimo ir pusės 2002 m. prezidento rinkimų dalyvavimo rodiklių suma.

¹²⁵ 2004–2007 m. konkurencijos rodikliui skaičiuoti naudojama pusės Seimo ir prezidento rinkimų 2004 m. konkurencijos rodiklių suma.

¹²⁶ 2004–2007 m. dalyvavimo rodikliui skaičiuoti naudojama pusės Seimo ir pusės prezidento rinkimų 2004 m. dalyvavimo rodiklių suma.

¹²⁷ 2008 m. konkurencijos rodikliui skaičiuoti naudojama pusės 2008 m. Seimo ir pusės prezidento rinkimų 2004 m. konkurencijos rodiklių suma.

¹²⁸ 2008 m. dalyvavimo rodikliui skaičiuoti naudojama pusės 2008 m. Seimo ir pusės prezidento rinkimų 2004 m. dalyvavimo rodiklių suma.

¹²⁹ 2009 m. konkurencijos rodikliui skaičiuoti naudojama pusės 2008 m. Seimo ir pusės prezidento rinkimų 2009 m. konkurencijos rodiklių suma.

¹³⁰ 2009 m. dalyvavimo rodikliui skaičiuoti naudojama pusės 2008 m. Seimo ir pusės prezidento rinkimų 2009 m. dalyvavimo rodiklių suma.

Bulavas J., *Respublikos rinkiminės komisijos pirmininko pranešimas LR AT 1-os eilinės sesijos 1-me posėdyje 1990 03 10*, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=251059>, 2012 09 04.

Cook Ch., Paxton J., *European Political Facts 1918–1973*, London and Basingstoke: Macmillan Press, 1975.

Dahl R., *Polyarchy: Participation and Opposition*, New Haven: Yale UP, 1971.

Goertz G., *Social Science Concepts. A User's Guide*, Princeton: Princeton UP, 2006.

Graham M. W., *New Governments of Eastern Europe*, New York: Henry Holt and Company, 1927.

Hollstein A., „Valstybės organizacinis modelis Lietuvos Konstitucijoje: trečiaasis kelias tarp prezidentinės ir parlamentinės sistemos?“, *Politologija* 2 (14), 1999, p. 17–56.

Huntington S. P., *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman: University of Oklahoma Press, 1991.

Johannsen L., Nørgaard O., „IPA: The Index of Presidential Authority. Explorations into the Measurement and Impact of a Political Institution“. Prepared for the ECPR Joint Sessions of Workshops, Edinburgh, 28–April 4, 2003, <<http://www.demstar.dk/papers/JohannsenNørgaardIPA2.pdf>>, 2012 09 05.

Kasparavičius A., „Parlamentarizmo ir politinės kultūros problemos Lietuvoje 1920–1926 metais“, *Parlamento studijos*, 2006, Nr. 6, <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr6/6_Istorija_Kasparavicius.htm>, 2012 09 05.

Krivickas D., *Klaipėdos krašto teisinė būklė Lietuvos konstitucinės teisės sistemoje pagal 1924 m. statutą*. Habilitacijos darbas pateiktas Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių fakultetui 1934 m., Kaunas: AB „Varpas“, 1940.

Krupavičius A., Lukošaitis A., *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004.

Kuodys M., *Karo padėties režimas Lietuvoje 1919–1940 m.* Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Kaunas: VDU, 2009.

Kūris E., „Politinių klausimų jurisprudencija ir Konstitucinio Teismo *obiter dicta*: Lietuvos Respublikos Prezidento institucija pagal Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimą“, *Politologija* 1 (11), 1998, p. 3–94.

Laurėnas V., Šerpėtis K., „Sąvokų politinė sistema ir politinis režimas analitinis potencialas“, *Politologija* 2 (58), 2010, p. 97–124.

Laurinavičius Č., Sirutavičius V., *Lietuvos istorija*. 12 t. 1. dalis. *Sąjūdis: nuo „persitvarkymo“ iki kovo 11-osios*, Vilnius: Baltos lankos, 2008.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 10 d. nutarimo ‘Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos’ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ 1998.10.10, <<http://www.lrkt.lt/dokumentai/1998/n810110a.htm>>, 2012 09 04.

Lietuvos Respublikos vyriausioji rinkimų komisija, <<http://www.vrk.lt/lt/pirmas-puslapis/rinkimai/rinkimai-pagal-data.html>>, 2012 09 04.

- Lietuvos statistikos metraštis 1924–1926*, Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1927.
- Lietuvos statistikos metraštis 1936*, Kaunas: Akc. „Spindulio“ b-vės spaustuvė, 1937.
- Lipset S., *Political Man: The Social Bases of Politics*, New York: Doubleday, 1960.
- Lynn R., Vanhanen T., *IQ and the Wealth of Nations*, Westport, Conn.: Praeger, 2002.
- Lukošaitis A., „Prezidentas Lietuvos politinėje sistemoje: vietos ir galios paieškos“, *Politologija* 2 (12), 1998.
- Maksimaitis M., *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija (XX a. pirmoji pusė)*, Vilnius: Justitia, 2005.
- Matsuzato K., Gudžinskas L., „An Eternally Unfinished Parliamentary Regime? Semipresidentialism as a Prism to View Lithuanian Politics“, *Acta Slavica Iaponica* 23, 2006, p. 146–170.
- Merkelis A., *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*, New York: Amerikos lietuvių tautinės sąjungos leidinys, 1964.
- Metcalfe L. K., „The Evolution of Presidential Power in Estonia, 1920–1992“, *Journal of Baltic Studies* 29 (4), 1998, p. 333–352.
- Munck G., *Measuring Democracy. A Bridge Between Scholarship and Politics*, Baltimore: The John Hopkins University Press, 2009.
- Nohlen D., Stöver P., *Elections in Europe: A Data Handbook*, Baden-Baden: Nomos, 2010.
- Noreikienė S., „Buržuazinės partijos seimų rinkimuose buržuazinio parlamentinio režimo Lietuvoje metais (1920–1926)“, *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai*, A serija, 1978, t. 1 (62), p. 89–101; 1978, t. 4 (65), p. 75–86; 1979, t. 1 (66), p. 79–91; 1980, t. 3 (72), p. 63–81.
- Nørgaard O., *Economic Institutions and Democratic Reform. A Comparative Analysis of Post-Communist Countries*, Cheltenham: Edward Elgar, 2000.
- Norkus Z., Morkevičius V., *Kokybinė lyginamoji analizė*, Kaunas: LiDA, 2011.
- Norkus Z., *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*, Vilnius: VU leidykla, 2008.
- Polyarchy Dataset Downloads*, <<http://www.prio.no/CSCW/Datasets/Governance/Vanhanens-index-of-democracy/Polyarchy-Dataset-Downloads/>>, 2012 09 04.
- Pugačiauskas V., „Semi-presidential institutional models and democratic stability: Comparative analysis of Lithuania and Poland“, *Lithuanian Political Science Yearbook 1999*, Vilnius: Institute of International Relations and Political Science, 2000, <<http://www.tspmi.vu.lt/doc/199-1999pdf>>, 2012 09 04.
- Račkauskas K., *Lietuvos konstitucinės teisės klausimais*, New York: „Darbininko“ leidykla, 1967.
- Ragauskas P., „Lietuvos Respublikos Prezidento vaidmuo įstatymų leidyboje“, *Poliologija* 4 (28), 2002, p. 36–37.

Römeris M., *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*, D. 1, Kaunas: Vytauto Didžiojo univ. Teisių fak., 1937.

Sakalas A., *LR AT Mandatų komisijos pirmininko Aloyzo Sakalo pranešimas LR AT I. eilinės sesijos rytiniame posėdyje 1991 m. kovo 11 d.*, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=251075>, 2012 09 04.

Sartori G., *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis I*, London: Cambridge UP, 1976.

Schumpeter J. A., *Kapitalizmas, socializmas ir demokratija*, Vilnius: Mintis, 1998, p. 297.

Sedelius Th., *The Tug-of-War Between Presidents and Prime Ministers: Semi-presidentialism in Central and Eastern Europe*, Örebro: Örebro University, 2006.

Seimo stenogramos. Pirmoji paprastoji sesija: 1936.IX.01–1936.XI.30, Kaunas: Seimo kanceliarijos leidinys, 1936.

Seimo stenogramos. Penktoji paprastoji sesija: 1938.IX.15–1938.XII.31, Kaunas: Seimo kanceliarijos leidinys, 1938.

Skipitis R., *Nepriklausomą Lietuvą statant*, Chicago: Terra, 1961.

Spurga S., „Pokomunizmas po dvidešimties metų: Šiaurės Europos valstybių ir Vidurio ir Rytų Europos valstybių demokratijos rodiklių palyginimas“, *Politologija* 4 (64), 2011, p. 146–183.

Taagepera R., „Civic Culture and Authoritarianism in the Baltic States, 1930–1940“, *East European Quarterly* 7 (4), 1974, p. 407–412.

Talat-Kelpša L., „Prezidentas ir parlamentas: reikšmė valstybės stabilumui“, *Politologija* 1 (9), 1997, p. 133–141.

Truska L., „Antanas Smetona“, Liekis A. (sud.), *Lietuvos prezidentai*, 2 leid., Vilnius: Margi raštai, 1997, p. 7–153.

Truska L., „Parlamentarizmo I Lietuvos Respublikoje (1918–1940 m.) bruožai“, *Parlamento studijos*, 2004, Nr. 2, <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr3/Istorija_Truska.htm>, 2012 09 04.

Urbanavičius D., „Lithuania“, Elgie Robert (ed.), *Semi-Presidentialism in Europe*, Oxford: Oxford UP, 1999, p. 150–169.

Vaišnys A., sud., *Mūsų konstitucionalizmo raida*, Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2003.

Vaitekūnas S., „Gyventojai“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 12 t. *Lietuva*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 103–115.

„Dvi Lietuvos. „Veidas“ lygina Pirmosios ir Antrosios Lietuvos Respublikos 22 metų raidą, *Veidas*, Nr. 10, 2012 m. kovo 5–11 d.

Vitkus G., „Naujas biheviorizmo gūsis karo studijose“, *Politologija* 4 (60), 2010, p. 173–189.

Vitkus G., „Lietuvos nacionalinė kariavimo patirtis ‘Karo koreliatų’ duomenų rinkinyje“, *Karo archyvas* 26, 2011, p. 321–346.

Vanhanen T., *Dependence of Power on Resources: A Comparative Study of 114 States in the 1960s*, Jyväskylä: University of Jyväskylä, 1971.

Vanhanen T., *The Emergence of Democracy: A Comparative Study of 119 States, 1850–1979*, Helsinki: The Finnish Society of Sciences and Letters, 1984.

Vanhanen T., *The Process of Democratization: A Comparative Study of 147 States, 1980–1988*, New York: Crane Russak, 1990.

Vanhanen T., *On the Evolutionary Roots of Politics*, New Delhi: Sterling Publishers, 1992.

Vanhanen T., *Prospects of Democracy: A Study of 172 Countries*, London and New York: Routledge, 1997.

Vanhanen T., *Introduction: Measures of Democratization*, <http://www.prio.no/misc/Download.aspx?file=%2fprojects%2fdataset-website-workspace%2fPolyarchy%2520Dataset%2520Manuscript%2ffile42501_introduction.pdf>, 2012 09 04.

Vanhanen T., *All Country Fact Sheets, Update, and Bibliography*, <http://www.prio.no/misc/Download.aspx?file=%2fprojects%2fdataset-website-workspace%2fPolyarchy%2520Dataset%2520Manuscript%2ffile42499_vanhanen_pdf.zip>, 2012 09 04.

Žepkaitė R., ats. red., *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1919–1926 metais*, Vilnius: Mokslas, 1978.

Žepkaitė R., *Lietuva ir didžiosios valstybės 1918–1939 m.*, Kaunas: Šviesa, 1986.

Максимайтис М. А., *Политический режим в буржуазной Литве в 1926–1940 гг.*, Вильнюс: ВГУ, 1974.

SUMMARY

WHEN THERE WAS MORE DEMOCRACY IN LITHUANIA? A COMPARISON OF THE POLITICAL REGIMES OF THE FIRST AND SECOND REPUBLIC OF LITHUANIA

The article provides a diachronic quantitative comparison of the political regimes of the First (interwar, LR I) and Second (contemporary, LR II) Republics of Lithuania, which is supplemented by synchronic comparisons with the neighbour countries. For this comparison, the data set and Index of Democracy by the Finnish political scientist Tatu Vanhanen (known in the literature as the Vanhanen Index, VI) is used, whose values are calculated by multiplying those of the indicators of public contestation and of participation at the elections. The data of Vanhanen are corrected, extended, and some of his assumptions are criticised. (1) Calculating the VI values for interwar Lithuania, Vanhanen uses imprecise demographic and electoral statistical data for 1920–1923. (2) The III *Seimas* (Lithuanian parliament) election in 1926 and that of

IV *Seimas* in 1936 are missing in his data. Therefore, the VI values for Lithuania in 1920–1939 are underestimated. In his calculations for the LR II, Vanhanen (3) used incorrect contestation data on the elections to the Restoration *Seimas* in 1990 and (4) misclassified the LR II after adoption of the 1992 constitution as a political system with parliamentary dominance. In fact, contemporary Lithuania is semi-presidential republic and should be classified as a system of concurrent powers. Vanhanen's data-set is extended with the data for 2001–2009. According to the author's recalculations with corrected data, the VI values in 1920–1925 were no less than in 1990–1995, and its value in 1926 is on a par with the highest VI values for the LR II. Importantly, participation in all four free Lithuanian *Seimas* elections in 1920–1926 was constantly high, while participation in the parliamentary elections in the LR II is steadily decreasing. In 1926, the value of the VI index for Lithuania caught up with those in the other Baltic States, which are reputed as more advanced in terms of social and political modernization. With 86.4% of all voters included into the lists going to the polls, the election to the III *Seimas* in 1926 set an absolute all-time participation record for all free elections in Lithuania (there is no reliable data on its most close competitor – elections to the Constituent Assembly in 1920). These and other comparisons reveal the Vanhanen's index to be a measure just of electoral democracy and not of the full-scale liberal democracy. In interwar Lithuania, liberal democracy existed only for 5 months in 1926, when the state of emergency (justified by the conflict with Poland) was recalled. In the LR II, the consolidation of liberal democracy made a rapid advance after 1992. The high participation in all *Seimas* elections (including unfree and unfair election in 1936) in the interwar Lithuania contradicts the established opinion that interwar Lithuanian society was not ready for democracy. Even if one indeed may doubt their maturity for liberal democracy, Lithuanians accepted and appreciated electoral democracy. As a matter of fact, Lithuania in 1920–1926 is quite on a par with or even surpasses the LR II in terms of the level of electoral democracy. The LR II surpasses the LR I in terms of liberal democracy. Vanhanen's index is not a valid tool for measuring liberal democracy. However, the application of Vanhanen's index to the time of the 1926 coup helps to highlight in the decorative parliamentarism of the IV *Seimas* in 1936–1940 some non-fictional elements of a genuine electoral regime, which have survived because of the obstacles for the complete entrenchment of authoritarianism set by the autonomy of the Klaipėda region under defense of international treaties.